

HUKUKU BİLİM KILABİLMEK

Hasan DURSUN*

Hukuk bilimi; iş görüsel (fonksiyonel) olarak düzensizlik gösteren insan davranışlarını inceleme bilimi olarak tanımlanabilir. Sosyal bilimler; sosyal olay olarak görülen insan davranışlarını inceleyen bir grup bilim olarak tanımlanabilir. Hukuk bilimi de sosyal bir bilimin parçası olarak insan davranışlarını daha doğru bir deyişle düzensiz insan davranışlarını inceler (Cairns, s. 1, 2).

Hukuk biliminin konusunu oluşturan “*düzensizlik*” unsuru; hukuk incelemelerinin temelini oluşturur. Ekonomi biliminin doğumuna yol açan faktörün; malların kıt olması, buna karşın, insan gereksiniminin sonsuz olması fikrinden esinlenen Roscoe Pound; insan davranışlarındaki düzensizliğin kıtlık kavramıyla açıklanabileceğini savunmuştur. Pound’a göre, insanların istem ve gereksinimleri sonsuz olmasına karşılık söz konusu gereksinim ve istemleri karşılayacak mallar sınırlıdır. Hukuki düzeninin görevi kıt olan malları korumak; ona yapılan saldırıları korumak, savurganlığı önlemek ve sahiplerinin ondan en üst tarzda tatminini sağlayacak tarzda kullanımını sağlamaktır. Roscoe Pound’un bu düşüncesi; Cairns tarafından haklı olarak eleştirilmiştir. Cairns’e göre; kıtlık, bozukluğa yol açan unsurlardan sadece birisidir. Kıtlık bütünüyle ortadan kaldırılsa bile sosyal bozukluğa yol açan başka faktörler bulunmaktadır. Daha somut bir deyişle; savaş, cinsel açlık, bencillik, salgın hastalıklar ve daha birçok faktörlerin sık sık sosyal bozukluğa yol açtığı görülmüştür. Bütün toplumların genel karakteristiğini kıtlık değil, bozukluk oluşturur. Bunun gibi toplum; kişilerin

* Planlama uzmanı.

çıkarlarını, istemlerini ve gereksinimlerini sınırlayarak düzeni sağlasa da toplumsal düzeni sağlama en önemli önceliklidir; kişilerin çıkarları, istemleri ve gereksinimleri ikincil unsurdur. Diğer yandan düzen sabit buna karşın kişilerin çıkarları, istemleri ve gereksinimleri değişkenlik gösterir. Toplum söz konusu çıkarları, istemleri ve gereksinimleri sınırlandırarak kendisini daha fazla güvenli kılar (Cairns, s. 2, 3).

Hukuk bilimi günümüzde Türkiye’de hukuk fakültelerinde öğretilen hukuktan farklıdır. Öncelikle hukuk bilimi, hukuktan erek unsuru bakımından farklıdır. Hukukun ereği; değişmez veya çok az değişebilen hüküm koymak olmasına rağmen hukuk biliminin ereği; belirli bir alandaki olgular arasındaki ilişkileri belirlemek ve bazı durumlarda rasyonel etik kuramıyla birlikte hareket ederek tutarlı ilkeler oluşturmaktır. İkinci olarak; hukuk bilimi ile hukuk konu bakımından da farklıdır. Hukukun hareket noktasını hukuksal normlar oluştururken hukuk biliminin hareket noktasını bozukluğa yol açan veya bozukluğu etkileyen sosyal unsurların incelenmesi oluşturur. Ayrıca hukuk bilimi bozukluğa yol açan sosyal faktörleri belirleyerek bir sonuca ulaşsa bile bulmuş olduğu sonuca çok fazla değer vermez. Çünkü hukuk bilimi, günümüzde insanlık dünyasının yeni bir yapılanma süreci içerisinde olduğunun bilincindedir. Hukukun toplumsal gereksinimlere etkin bir şekilde yanıt verebilmesi için kendisini yenilemesi kaçınılmazdır. İnsanlar yeni istek ve taleplerde bulunarak bunların hukuk tarafından tanınmasını istemektedir. Türkiye’de hukukun temellerini oluşturan ana kanunlar 19. yüzyıl Avrupa ülkelerindeki toplumların gereksinimlerine göre oluşturulmuştur. Ancak Türk toplumu hala bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Hukukun Türk toplumunun yeni gereksinimlerine yanıt vermesi, diğer bir deyişle, hukuk reformunun yapılması kaçınılmazdır. Hukuk reformu yapılırken hangi ilkeler yol gösterici olmalıdır? Günümüz hukuk bilgisi açısından reform yapılırken deneme-yanılma yönteminden daha iyi bir yöntem bulunmamaktadır. Hukuk reformu yapılırken yapılacak reformun topluma fayda veya zarardan hangisini getireceğini veya fayda veya zarardan hangisinin ağır basacağını bilememekteyiz. Deneme-yanılma yönteminin sınırsız bir şekilde her bir insan açısından (ana kütle) uygulanması kuşkusuz başarıyı yakalar, ancak toplumların kıt kaynaklara sahip olduğu gerçeği dikkate alındığında; deneme-yanılma yönteminin sınırsız bir şekilde uygulanmasının aşırı bir savurganlık oluşturacağı açıktır. Günümüzde sosyal bilim ana kütlenin hepsinin incelenmesinin olanaklı olmadığı gerçeğinden hareket ederek;

ana kütleden örnekleme seçerek ve onları inceleyerek kısacası örneklem yoluyla ana kütle hakkında fikir sahibi olabileceğimizin yolunu açmıştır. Kuşkusuz örneklerin hangi ölçüte göre seçilmesi gerektiği de yine bilimsel olarak ortaya konulmuştur (Karş. Cairns, s. 9, 10).

Günümüzde hukuk; sadece kendi başına yeter bilgi içeriği olarak değil, sosyal bir ürün olarak değerlendirilmektedir. Eğer hukukçunun amacı; olgun bir kuram geliştirmek ise, söz konusu kuramın yasal kavramlara dayalı olarak değil sosyal olgulara dayalı olarak temellen-dirilmesi gerekir. Günümüzde çözümleyici (analitik) hukukçular neden-sonuç ilişkisine dayalı olarak bir hukuk sistemi geliştirmişlerdir; ancak, geliştirilen hukuk sistemi sosyal olguları ya hiç ya da çok az dikkate almıştır. Çünkü geliştirilen hukuk sistemleri toplumun ortak gereksinimlerini dikkate almamış ve onların pranga niteliğindeki katı kuralları kısa bir zaman dilimi içerisinde çalışmadığından çekilmez bir hal almıştır. Halbuki hukuk bilimi, insan toplumları hakkında yeterli bir bilgiye sahip olarak hukukçuya karşı karşıya kalacağı sorunların çözümünde yol göstermiş, hukuk biliminin kendi bulduğu sonuçlar da hukuki sorunların çözümü açısından büyük ilerleme sağlamıştır. Buna rağmen günümüzde hukukçuların enerjisi sosyal sorunların çözümüne çok az katkı sağlayan neden-sonuç ilişkisine dayalı olan hukuka yöneltilmiş, sosyal sorunların gerçek çözümünü sağlayacak olan ve sosyal bilim olarak kabul edilen hukuk bilimine yöneltilmemiştir. Günümüzde hukuki çalışmaların büyük bir kısmı; hedefine ulaşması mümkün olmayan anlamsız ve verimsiz bir çalışma olarak değerlendirilmektedir (Cairns, s. 11).

Hukuk bilimi olguların kendisi ne kadar önemli olursa olsun sadece olguları toplamakla yetinemez. Bilim gibi hukuk biliminin de amacı girift olgu gerçekliğini açıklığa kavuşturmadır. Bir başka deyişle, hukuk bilimi, olguların düzenli bir şekilde tekrarlanıp tekrarlanmadığına bakarak genelleme veya o alana özgün bir hukuk oluşturmaya çalışır (Cairns, s. 13).

Hukuku bilim kılabilmenin yaşamsal bir önem taşıdığıнын bilincinde olarak bu makalede, önce hukuku bilim yapabilmek için insanlığın ilk döneminden itibaren gösterilen çabalar incelenecek, daha sonra ise hukuku bilim yapmanın yöntemi ve önemi üzerinde durulacak, ayrıca; hukuku bilim kılabilmenin temeli olan istatistiğin önemi ayrı bir başlık altında incelenecek ve hukuku bilim haline getirebilmek için hukuk

eğitimi boyutu bakımından alınması gereken önlemlere temas edilecektir. Sonuç kısmında ise, hukukun bilim haline getirilememesinin Türkiye'deki acı sonuçları incelenecektir.

I. TARİHÇE

Hukuku bilimsel yapmak için girişilen çabalar; bir bakıma bilimin kendisinden daha eskidir. Bilimin temelini; belirli sorulara usa vurum yoluyla nesnel yanıtların aranması oluşturur. Bilinen en eski insanlık tarihi kayıtları; insanların yasal soruşturmaları daha rasyonel yapmak için bir çaba içerisinde girdiklerini göstermektedir. Kuşkusuz çağcıl ölçütler bakımından eski insanların giriştiği çabaların çoğu; hatalı, yetersiz ve yanlış yönlendirilmiş olarak kabul edilebilir; ancak, çağcıl insanın inandığından veya varsaydığından farklı olarak, kendi ölçütlerine göre ilk insanların oldukça fazla rasyonel davrandığı söylenebilir (Loevinger, s. 7).

Büyük hukuk tarihçisi Maine'nin bildirdiğine göre; ilk insanlar; moral ve fiziki durumların kutsal bir kişi tarafından oluşturulduğuna inanmaktaydı. İlk insanlar, kutsal bir kişi tarafından rüzgarın estirildiğini, yine kutsal bir kişi tarafından güneşin doğdurulup batırıldığını, tarımsal ürünlerin kutsal bir kişi tarafından büyütüldüğüne inanmaktaydı. Bunun gibi moral durumların da kutsal bir kişi tarafından oluşturulduğunu düşünmekteydi. Daha somut deyişle, kral tarafından uyuşmazlık bir hükümle çözümlendiği zaman, krala, kutsal bir kişi tarafından bir ilham geldiğine inanmaktaydı. Kralın doğru veya yanlış şeklinde verdiği yargısal hüküm, olgulara dayanılarak oluşturulmaktaydı. Daha somut bir deyişle, ilk insanlar; kral tarafından verilen yargısal hükmün, önceden konulmuş hukuk normlarının ihlal edilip edilmediğine göre değil, olguları değerlendiren kralın zihnine, karar anında tanrısal güç tarafından gelen ilham sonucuna göre oluşturulduğuna inanmaktaydı (Loevinger, s. 7).

İnsanlık tarihinin çoğu dönemlerinde; olgusal bir gerçeklik olarak değerlendirilen hak veya hakların (hukukun); sanık veya davalının yemin etmesi ve on bir komşusunun davalı veya sanığın ifadesinin doğruluğu konusunda ant içmesi (wager of battle), düello, işkence, sanığın suya atılması veya kızgın demir üzerinde yürütülmesi (ordeal) gibi yöntemlerle saptanması yoluna gidilmiştir. Söz konusu barbar

yöntemler; sadist güdülerle değil, karar için doğüstü veya tanrısal bir güce başvurulması gerekliliği güdüsüyle yapılmış, suçsuz olanın tanrısal bir güç tarafından korunulacağına inanılmıştır. İnsanlar; kuş-kularının çözümünün yüksek bir güç tarafından yapılması gerekliliğine inanmışlar ve güçlüklerin bilinmez çözümünden kaçınmak istemişlerdir (Loevinger, s. 7, 8).

19. yüzyılın başlarından itibaren söz konusu ilkel yargılama yöntemleri veya maddi gerçeklik arama usulleri resmi olarak yasaklanmış ve yargısal usullerde kanıtı büyük önem verilerek kanıtlar hakkında iki temel ilke kabul edilmiştir. Bunlar; ancak rasyonel ve kanıt niteliğini haiz delillerin kabul edilebileceği ve ayrık durumlar dışında rasyonel ve kanıt niteliğini haiz hiç bir kanıtın değerlendirme dışı bırakılamayacağıdır (Loevinger, s. 8).

Avrupa’da hukukun tarihçesinin incelenmesinde dikkati çeken bir nokta; bilim ile hukukun gelişiminin birbirine koşut olmasıdır. Bilim ile hukukun kökenlerini daha önceleri dinsel nitelikli dogmalar ile kilisenin fikirleri oluştururken 17, 18 ve 19. yüzyıllarda söz konusu dogmalara ve fikirlere karşı çıkmış ve bilim ile hukuka çağcıl bir görüntü kazandırılma yönünde büyük çaba sarf edilmiştir. Bilim ve hukukun her ikisi de bütünüyle doğru veriye ulaşmak için rasyonel olma, organize olma ve kurumsallaşma ve hepsinden önemlisi, kararlara temel oluşturacak doğru veriyi bulma ilkesine büyük önem vermişlerdir. Bunun sonucu olarak; hukuk açısından geçerli olan kanıt bilim açısından da geçerlidir. Daha açık bir deyişle; bilim de ancak rasyonel ve kanıt yetisini içeren verileri kabul etmekte ve göz ardı etmesi için neden olmadıkça ilgili tüm verileri dikkate almaktadır (Loevinger, s. 10).

19. yüzyıldan itibaren Avrupa’da, hukukçuluk, bir meslek olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak, toplum; meslekten gelen hukukçuları, bilimsel bir yönlerinin olmadığı iddiasıyla küçümsemiştir. Hatta büyük İngiliz hukukçusu Dicey, hukuku, “*avukatın burun deliğinden sızan bir pis koku*” olarak tanımlamıştır. Bu aşağılık durumdan kurtulmak isteyen hukuk sosyologları, gerçekçiler, (realistler) ve ampirik hukukçular; çağcıl hukuki araştırmaların adalet yönetimi açısından oldukça faydalı olacağını düşünmüşlerdir. Bu kişiler; gerçek anlamda bir hukuk reformunun yapılabilmesi için “*yaşayan hukukun*” (law in action) tam bir analizini yapacak hukuki araştırmaların yapılması gerekliliğine işaret etmişlerdir. Hukuk sosyologları, gerçekçiler ve deneye dayalı hukukçu-

lar; hukukun, meslek hukukçularının kendilerini eğlendirdiği bir oyun türü olmadığını da savunmuşlardır (Cairns, s. 5).

Günümüzde hukuk biliminin inceleme konusunun, yaşayan hukukun analizi olduğu konusunda yazarlar ve akımlar arasında neredeyse bir oydaşı bulunmaktadır. Pound tarafından formüle edilen; sosyolojik okulun, yaşayan hukuk konusunda vurgu yaptığı sekiz nokta şunlardır; a) Hukuki kurumların, hukuki doktrinlerin ve hukukun temel ilkelerinin gerçek sosyal etkilerini incelemek, b) Hukukun oluşturulması sırasında yapılacak sosyolojik çalışma, c) Hukukun temel ilkelerini uygulamada daha etkin kılmak için sağlanması gereken araçlar üzerinde çalışma, d) Yargısal faaliyetler üzerine çalışma, e) Sosyolojik hukuk tarihi çalışması, f) Kişisel olayları adil ve makul bir tarzda çözüme kavuşturmak üzere hukukun temel ilkelerinin olaya uygulanması çalışmaları, g) Adalet Bakanlığı üzerindeki çalışmalar, h) Hukuki çalışmanın sonunda, hukukun amacına ulaşmasını etkin kılacak araçların gösterilmesidir (Cairns, s. 6).

Realist akım taraftarlarından Llewellyn’de, hukuk bilimin gerçek konusunun yaşayan hukuk olduğunu ifade etmiştir. Yazara göre, hukuki araştırmaların kısa erimli amacı hukukun yaşam üzerindeki etkisini incelemektir. Yazar; hukuki araştırmalarda ilk işin uygulamada hangi kural ve araçların geçerli olduğunu belirlemek, ikinci olarak, onların kullanımını planlama ve kullanım amacını belirlemek, üçüncü olarak, onları eleştirmek ve son olarak da arı hukuk biliminin ayrılmaz bir parçasını oluşturan hukuk reformunun yolunu göstermektir (Cairns, s. 6).

Kendisine yaşayan hukuku konu olarak seçen ampirik okul da hukuka önemli katkılar sağlamıştır. Ampirik okulun temel amacı; deneysel yöntem yoluyla geçmişte elde edilenlerden daha fazla kesin sonuçlara ulaşacağını umarak ne boyutta bir hukuk reformuna gereksinim bulunduğunu ve hukuk reformunun nasıl gerçekleştirileceğini saptamaktır. Ampirik hukukçular hukuki araştırmaların yargı yönetiminin iyileştirilmesi açısından büyük fayda getireceğine inanmışlardır (Cairns, 7).

Çağcıl hukuki düşüncayı rasyonelleştiren ve özelliklerini ortaya çıkaran kişi Yntema olmuştur. Yntema’ya göre, hukuk reformu yapmak amacıyla hukuk sisteminin nesnel olarak analiz edilmesi, “*çağcıl hukuk biliminin Kopernaksal bir keşfi*”dir. Yntema; yaşayan hukukun bilimsel bir meşruluk temeline sahip olduğunu ifade etmiş ve yaşayan hukukun

nesnel bir şekilde incelenmesinin oldukça faydalı sonuçlar doğurmasının olası olduğunu ifade etmiştir. Yntema; hukuk biliminin sadece belirli bir kesime hitap etmesinin önüne geçebilmek için yaşayan hukukun ampirik olarak araştırılmasının şart olduğunu ifade etmiştir (Cairns, s. 7).

II. HUKUKU BİLİM HALİNE GETİRMENİN YÖNTEMİ

Hukuk biliminin görevi hukuki alana bakarak, geçerli önermelerin formüle edilmesidir. Günümüzde bilim alanında kullanılan genel yöntem hipotez (denence) ve doğrulama (verification) üzerine kuruludur. Ancak, çağcıl ampirikçiler bu yönetime karşı gelmişler ve öncelikle olgularla işle başlamanın gerekli olduğu esasını benimsemişlerdir. Kuşkusuz bütün olguların incelenmesine insanların ne zamanı ne de enerjisi vardır. Dış dünyadaki olgular insanın sayamayacağı kadar büyük olduğundan; araştırmacı bazı ayırıştırma yöntemleri kabul etmeli ve bazı varsayımlarda bulunmalıdır. Daha somut bir deyişle araştırmacı, ayırıştırmada bulunurken o alanla ilgili bir hipotez geliştirmeli, varsayımlarda bulunurken ise dış dünyadaki olguların bir kısmına çalışarak tüm olgular (ana kütle) hakkında bir fikir yürütmelidir (Cairns, s. 70, 71)

Hipotez; doğruluğu veya yanlışlığı hakkında herhangi bir fikir vermeden üzerinde çalışma yapmak amacıyla ileri sürülen önermedir. Hüküm; herhangi bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında yargıda bulunan bir önerme olmasına rağmen, hipotez durumunda neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkında fikir yürütülmesi çalışma tamamlanana kadar ertelenmektedir. Cassirer, bilim tarafından kullanılan iki yöntemin bulunduğunu iddia etmektedir. Bu yöntemlerden ilki soyut yöntemdir. Soyut yöntem gereği o sınıfa ait ortak belirleyici unsurları bulunan veya görünümü gereği o sınıfa ait olan belirli şey veya olgular diğer şey veya olgulardan ayırt edilerek gruplandırılır. İkinci yöntem ise hipotez yöntemidir. Hipotez yönteminde yanıtı aranan fiziki olgulardan daha derine geçilerek belirli önermelere ulaşılır. Cassirer'e göre sadece soyut yöntem, bilim ve felsefenin gereksinimlerine yanıt oluşturur. Çünkü soyut yöntem gereği olguları belirli sınıflara bölmekte ve onlara herhangi bir yabancı unsur eklememekteyiz (Cairns, s. 72)

Cassirer'in bilimsel yöntemler hakkındaki fikri Cairns tarafından haklı olarak eleştirilmiştir. Cairns'e göre, Cassirer, sadece betimleyici ve açıklayıcı bilim arasında bir ayrım yapmaktadır. Cairns, betimleyici

bilimin nasıl sorusuna yanıt aradığına halbuki açıklayıcı bilimin niçin sorusuna yanıt aradığına işaret ederek, örneğin yerçekimi kanunu açıklanırken cisimlerin niçin değil nasıl düştüğü üzerinde durulduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, betimleyici bilimin çalışma alanını çıplak olgular oluşturmakta ve bu bilim dalında nasıl sorusuna yanıt vermemize rağmen niçin sorusuna yanıt verememekteyiz. Hatta Benjamin adlı yazar niçin sorusuna yanıt veremeyen betimleyici bilimin gerçek anlamda bilim olmadığını ifade etmektedir. Benjamin'e göre bilim; hipotez, kuram ve varsayım içermeli, kestirim yapmalı, deney yapmalı, olguların derin anlamlarını ve temel bağlantılarını saptayabilmek için olguların ötesine geçmelidir (bkz., Cairns, s. 72, 73).

Hipotez, çıplak gerçeklere ek bir unsur katarak bilimsel gelişmeye olanak sağlar. Whitehead'ın isabetli olarak belirttiği üzere bilimsel gelişmeden kastedilen husus; oylumunun çok olması değil fikridir. Gerçekten de, olgular kendi başlarına bir hipotez sunamamaktadır. Cohen'in özenli bir şekilde belirttiği üzere çok önemli ve faydalı hipotezler; sadece bir kısım yetenekli müzik bestecilerine ve büyük şairlere ilham gelmesi hali gibi Tanrı tarafından yetenekli insanlara verilmiş bir hediyedir. Bir başka deyişle çok önemli ve faydalı hipotezler; Tanrı'nın sevdiği insanlara verdiği bir bağıştır. Cohen'e göre hipotez; olguların görünümünün ötesine bakarak bizi gerçeklik olan bilinmeyene doğru yöneltir (bkz., Cairns, s. 73).

Günümüzde hukuk bilimi daha fazla hipoteze gereksinim duymaktadır. Holmes'in 19. yüzyılda ifade ettiği "*hukukta gereksinimimizden daha az kuram vardır*" sözü günümüzde de geçerlidir. Hukukçuların bu zaman kadar ileri sürdüğü hipotezlerin tümü olgularla uyumsuzdur. Ancak bu durum hipotezin değersiz olduğunu göstermez sadece olguların inkarı veya varsayımlarının değersiz olduğunu gösterir. Amerika Birleşik Devletleri'nde; hukuku emir kuramıyla açıklayan okulun son temsilcileri; okuyucularını yazmış oldukları eserlerde uyararak, eserde ileri sürülen hipotezlerin bütünüyle hukuki bir başka deyişle olgulara bütünüyle aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir (bkz., Cairns, s. 73).

Bilimsel yöntemde hipotez, paranın yazı kısmını temsil eder. Paradan ayrılması olanaksız olan tura kısmını ise kanıtlama oluşturur. Bilimsel yöntem ve bilgi kuramı bakımından kanıtlama sayısız güçlükler doğurmaktadır. Yntema'nın gözlemine göre, hukuk bilminde kanıtlama işinin oldukça kritik bir konumu bulunmaktadır. Yntema'ya göre hu-

kuk biliminde kanıtlama yaparken iki çeşit süreçten faydalanılmalıdır. Bu süreçler; usamlama (çıkarsama) ve doğrulama süreçleridir (bkz., Cairns, s. 73, 74).

Hipotezin formel koşullarından birisi; ondan yapılan usamlama sonucu varılacak vargının, doğrulama veya aksinin kanıtlanmasına olanak verecek ölçüde iskeletin oluşturulmasıdır; aksi takdirde hipotez, ampirik olarak bir anlam ifade etmez. Carnap ve diğerleri tarafından isabetli olarak belirtildiği üzere hipotezin içerisindeki önermenin iki tür sonucu bulunmaktadır. Bunlardan ilki; mantık-matematiksel özelliğinin dönüşümü; ikincisi ise ampirik özelliğinin dönüşümüdür. Nitekim *“Anayasa devletin en üst hukuk normudur ve en üst hukuk normunun uygulanmasını gözlemleme görevi Anayasa Mahkemesi’ne verilmiştir”* önermesinin *“Anayasa devletin en üst hukuk normudur”* ve *“Anayasa’nın uygulanmasını gözetleme görevi Anayasa Mahkemesi’ne aittir”* şekillerinde ve bunların dışında daha birçok formel anlamları bulunmaktadır. Mantık ve matematiğin yaşam damarını formel anlamlar oluşturur buna karşılık ampirik bilim açısından önemli olan husus formel anlam olmayıp önermenin deneysel yönüne uygun olup olmadığıdır. Bir başka deyişle, ampirik bilim, deneysel bir sonucu bulunmayan hipotezi, bir başka deyişle doğru veya yanlışlığı test edilemeyen hipotezle ilgilenmemekte, onu ilgi alanına sokmamaktadır. Ampirik bilim; bu şekildeki hipotezleri mit olarak kabul etmekte ve kendi alanı dışına tutmaktadır (bkz., Cairns, s. 74, 75).

Hukukta çoğu durumlarda bir hipotez doğrudan test edilememekte ancak onun örtülü anlamı test edilmektedir. Örneğin yazılı metin veya kitapçık dışında hiç kimse anayasayı görmemiş hatta yazılı metin veya kitapçıkta anayasayı görse bile onun devletin en üst hukuk normu olduğunu gözlemleyememiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi’ni oluşturan on bir yargıcı ve onların faaliyetlerini gözlemleyebiliriz. Eğer yaptığımız gözlem sonucu Anayasa Mahkemesi üyelerinin yaptığı faaliyetler *“Anayasa, devletin en üst hukuk normudur”* önermesinin anlamıyla uyuyorsa, önermenin geçerli olduğu *“olası”*dır. Kanıtlama işi yapılırken olası ifadesi kullanılır. Çünkü önermelerin sınırsız sayıda olayları kapsadığı düşünülmekte; ancak sınırsız sayıdaki olayların hepsini gözlemleyemeyip sınırlı sayıda gözlem yapmaktayız. Esasen, bu şekildeki bir ampirik hipotezi tam anlamıyla kanıtlamamız olanaklı değildir (bkz., Cairns, s. 75).

Doğrulama sürecinde iki unsura gereksinim vardır. Bunlardan ilki; hipotezi bir dereceye kadar doğrulatmaya yarayan bir sürecin kısacası test edilebilirliğin bulunması; diğeri ise hipotezin doğrulatacak koşulların bilgisi kısacası doğrulatabilirliğin bulunmasıdır. Bir hipotezin doğrulanabilir olmasına karşın test edilebilirliği bazen olanaklı olmayabilir. Bir başka deyişle hangi koşulların hipotezi doğrulacağı bilinmesine rağmen hipotezi test edecek düzeneğin bulunması olanaklı olmayabilir. Örneğin mutlak zaman hipotezinin herhangi bilinen bir yöntemle test edilmesi olanaklı değildir bununla birlikte Newton Fiziği koşulları altında söz konusu hipotezin doğrulanabilirliği olanaklıdır (bkz., Cairns, s. 75, 76).

Bilgiye ancak hipotez ve kanıtlama süreçlerinden sonra ulaşılır. Bir bilim dalında hipotez ve kanıtlama süreçlerini kullanan bilim adamları sadece o alandaki bilgilere değil diğer alanlardaki bilgilere de ulaşmaktadır. Bilimin tarihsel incelenmesinden hipotez ve kanıtlama süreçlerinin evrensel bir bilim yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Hipotez ve kanıtlama süreçleri; psikoloji, kimya, mantık ve etimoloji gibi bilim dallarında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Söz konusu bilim dallarında yoğun bir şekilde kullanılan hipotez ve kanıtlama süreçlerinin hukuk bilminde kullanılmaması için herhangi bir neden yoktur (Cairns, s. 76).

Hukuku bilimsel bir temele oturtabilmek için sadece hipotez ve kanıtlama süreçlerinin bilinmesi yetmez bunun yanında kavram (concept) ve olgunun ne olduğunun da bilinmesi gerekir. Anlamı kullanıldığı yere bağlı olan ve soyutlama ifade eden bir kelime veya işarete kavram denir. Bir başka deyişle, kavram; ortak unsurlar taşıyan şeylerin, soyutlama yapılarak içeriğinden ayrı olarak bir araya getirilmesidir. Dış dünyada birçok şey aynı tarza sahip olduğundan; az sayıda kavrama gereksinim duyulmaktadır. Bir şeyin biçimini soyutlar ve onu sembolleştirirsek kavrama ulaşırız. Nitekim hukukta da bu şekilde ulaşılan birçok kavram vardır. Örneğin; *“mahkeme kararıyla saptanan borç”*, *“karşı tarafın hatası sonucu veya karşı tarafı aldatarak elde edilen para”*, *“haksız fiil sonucu elde edilen kazanç”* ve *“sözleşme düzenleme serbestisi”* hukukta kullanılan kavramlardır. Hukukta kullanılan kavramların pratik değeri sayılamayacak kadar çoktur. Kavramlar; öğrenilen şeylerin sürdürülmesini sağlayan ve onları belirginleştiren, kesinlik, kısalık ve enerji tasarrufu oluşturan teknik bir dil sağlar. Daha da önemlisi kavramlar nedeniyle yeni bilgi araçlarına da kavuşulur. Hukuk bilminde kavramlar düzgün bir şekilde

kullanılmamaktadır. Hatta utanç verici tarzda bir hukuk fakültesinde bir dersin adı “*Hukuk Bilimi Kavramları*” olarak adlandırılmıştır. Kuşkusuz hukuk biliminde kavramların kullanılması kaçınılmaz ve istenilen bir durumdur ancak bu dersin isminin utanç verici olmasından kastedilen husus; kavramların oluşturulması ve kullanılmasının doğru olmamasıdır. Söz konusu derste hiç bir rasyonel hukuk sisteminin göz ardı edemeyeceği “*insan ilgisi*” gibi değişik faktörler dikkate alınmamış ve insan için uyum sürecinin gerekli olduğu dikkate alınmamıştır. Diğer yandan, hukukta kullanılan kavramların mutlaka bir ereği vardır. Çok kritik bir şekilde oluşturulmuş olsa bile kavramların özensiz kullanılması durumunda birçok şeytanlık ortaya çıkmaktadır (Cairns, s. 76, 77).

Olgu; önermede açıklama yetisi bulunan şeydir. Olgu önermeden faklı bir husustur. Önerme durumunda yanlış veya doğru bir fenomen hakkında bir tümce kurulmaktadır. Olgu ise kendi başına doğru veya yanlışını temsil etmez, önermeyi doğru veya yanlış kılar. Olgu kısaca olan olaydır. Örneğin Anayasa Mahkemesi’nin on bir üyeden kurulu olması olayı gösteren bir olgudur. Bu gerçek, Anayasa Mahkemesi’nin on bir üyesinin bulunduğu şeklinde bir önermeyi doğru yapar; buna karşın Anayasa Mahkemesi’nin on iki üyeden kurulu olduğunu ileri süren bir önermeyi yanlış kılar (bkz., Cairns, s. 77, 78).

Hukuki kavramların iki farklı türü bulunmaktadır; birinci türde; mantiki olarak öncül önermelerden tasım sonucu çıkarılabilen ve formel olarak doğru kabul edilen tezler olmasına karşılık; ikinci tür, doğruluğu veya aksi kanıtlanabilir ifadelerdir. Söz konusu iki türün dışındakiler ya bütünüyle saçma ya da sözde önermelerdir. Örneğin, Montesquieu’nin “*Genel olarak hukuk, insan sağduyusudur*” şeklindeki önermesi sözde bir önermedir çünkü bu önermenin doğru veya yanlışlığını test edecek bir düzeneğimiz bulunmamaktadır. Eğer Montesquieu’nin fikrini kabul veya ret edecek elimizde bir analiz olsaydı bu durumda Montesquieu’nin ifadesini sözde değil önemli olarak kabul ederdik. Bu açıdan önermelerin sadece formel olarak doğru veya önemli olması yetmez onun gerçekleşme özelliğinin bulunması gerekir. Bir başka deyişle bir hipoteze gerçek bir hipotez denilebilmesi için onun kanıtlanma yetisine sahip bulunması mutlak bir gereksinimdir. Buna karşın, neredeyse tüm hukuk dallarındaki hukuki önermeler ampirik hipotez niteliğinde değil, düstur niteliğindedir. Bir başka deyişle yasal önermeler; belirli bir alandaki hareket tarzını gösteren kural veya normlardır. Düstur niteli-

ğindeki hukuki önermeler formel olarak yoğun bir şekilde incelenmesine rağmen ampirik açıdan neredeyse yok denecek tarzda incelenmiştir (bkz., Cairns, s. 78, 79).

Kavram; yeni bilgiye ulaşmanın bir aracıdır. Kavramlar gerçek bir hipoteze dönüştürülerek; doğrulanabilir veya aksi ortaya konulabilir. Hipotez kendi başına belli ölçüde geçmiş deneyimlerimizin bir özeti ve gelecekteki durumların bir beklentisidir. Eğer hipotez, önermede ileri sürülen kavramı doğrularsa, kavramın hukuki yapıda meşru olarak yer aldığı sonucu çıkarılır. Bu durumda kavram, formel bir bilgi türetilmesine dayanak noktası oluşturur. Bununla birlikte hukuki kavramlar hakkında bu zamana kadar birçok analizler yapılmasına rağmen hukukun genel kuramı açısından neredeyse tüm kavramların yeniden formüle edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Fazla bilgi için bkz., Cairns, s. 78, 79).

Buraya kadar anlatılanlardan da açık bir şekilde ortaya konulduğu üzere hukuk bilimi açısından hipotez ve kanıtlama yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte hukuk biliminin hipotez ve kanıtlama dışındaki diğer bilim yöntemlerini dışladığı ileri sürülemez. Belirli problemlerle karşı karşıya kalındığı zaman, karşılaştırmalı, istatistiksel ve diğer yöntemlerin çözüme gerçek anlamda bir katkı sağlayacağı asla unutulmamalıdır. İdeal hukuk bilimi; ampirik olarak test edilebilen hipotezlere, bir başka deyişle, geçerli bir şekilde kurulmuş koyutlara (postülasyonlara) bağlı olarak kurulma eğiliminde olacaktır. Koyutların formüle edilmesinde mantık, felsefe ve etiğin rolü oldukça önemlidir. Kısaca, ideal hukuk bilimi, kişinin bilgiye ulaşırken güvenilir bulduğu araçları meşru olarak tanımaktadır (bkz., Cairns, s. 80, 81).

Hukuk bilimine de katkı sağlayıcı olan bilimin diğer temel yöntemleri; deneysel, istatistiki ve klinikseldir. Deneysel yöntem; bir olgu serisinde bir veya bir kaç elementte oluşan değişikliklerin diğer elementler üzerindeki etkisini belirlemek anlamını taşır. İstatistiki yöntem; göreceli olarak oldukça çok sayıda bulunan durumları doğrudan gözlemlemek veya ana kütlede örneklem yoluyla örnek seçerek, ana kütle içerisindeki belirli elementlerde birlikte görülen değişimleri belirlemek anlamını taşır. Klinik yöntem ise belirli bir sınıfa ait olgulardaki kişisel olayları gözlemleyip olaylar arasındaki nedensellik, gereklilik veya etkisellik ilişkilerini belirlemek anlamına gelir. Bilimsel araştırma yöntemi; deneysel, istatistiki, kliniksel, sınıflandırıcı (taxonomic) veya başkası olsa

da daima ampirik olması kaçınılmazdır. Bilim ampirik olarak tanımlanamayan şeye bir anlam vermemekte ve yukarıda da belirtildiği üzere ampirik olarak kanıtlanamayan şeylere anlam yükleyememektedir (bkz., Loevinger, s. 11).

Bu kısmı bitirmeden önce bir hususun belirtilmesi yerinde olacaktır. Bilim ile hukukun araştırma yöntemleri arasında birçok benzerlikler bulunmasına rağmen, aralarında çeşitli farklar da bulunmaktadır. Hukuk temel araştırma yöntemi olarak olayı gören insanların tanıklığına başvurmakta, tanık ifadelerin doğru olup olmadığını test eden çapraz sorgu gibi çeşitli düzeneklere yer vermekte ve verilen ifadelerin yargıç veya jüri tarafından değerlendirilmesi esasına bağlı kalmaktadır. Hukukun sorguya dayalı olarak yaptığı bu araştırma yöntemi “*diyalektik*” olarak adlandırılmaktadır. Diyalektik yöntem; en çok yargılamanın işleyiş tarzı olarak, kanıt ve usul kuralları açısından organize edilmiş ve çeşitli kurallara bağlanmışır. Ekonomik olarak az gelişmiş ülkeler ayrık olmak üzere, diğer ülkelerde yargı dışındaki başka kamusal işlerde de diyalektik yöntem kullanılmaktadır. Örneğin, yasama sürecindeki oturumlarda; yargısal süreçteki delil değerlendirme düzenğinde olduğu gibi sıkı ve resmi kurallara bağlı olmasa da diyalektik yöntemle bilgiye ulaşılmaya çalışılır. Hatta ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde, hukukun bütün kamu yönetimini kuşattığı esas benimsenmekte ve hukuksal veriler baskın bir şekilde diyalektik yöntemle elde edilmektedir (Loevinger, s. 10).

Bilimin araştırma yöntemlerinin hukukun araştırma yönteminden bir takım farklılıklar göstermesi, bilimsel yöntemin hukuki sorunlara uygulanamayacağı anlamını taşımaz. Gerçekten de, Loevinger’in isabetli olarak belirttiği üzere, milletvekillerinin, yargıcın, yöneticilerin ve diğer avukatların faaliyetleri dahil devletin birçok faaliyetleri olguları araştırma üzerine kuruludur. Yazara göre olgular kimi davalarda olduğu gibi sadece belirli bir durumu belirlemeyi, kimi durumlarda ise örneğin yasama faaliyetlerinde olduğu gibi bir başka deyişle yeni bir kanun yaparken belirli bir sınıfa veya evrensele ait verileri bulmayı kapsar. Bununla birlikte, Yazar, hukuki soruşturmanın tek bir olayı belirlemeyi hedef alsada, veri veya olayın belirli bir evrensele ait olduğu gerçeği dikkate alınarak, olguların hiç bir şekilde soyutlanmış bir durumda bulunamayacağını ifade etmektedir. Yazar, belirli durumlarda kanıt aranırken ve kabul edilirken; hukuk sistemlerinde, gözlemin, tanık ifade-

lerinin ve anımsamanın doğruluğu, anımsamanın doğruluğunu ortaya çıkarmak amacıyla inceleme ve çapraz sorgunun etkinliğini belirleme gibi örtülü olarak bir takım varsayımların bulunduğunu ifade etmektedir. Yazar, söz konusu varsayımların kendilerinin diyalektik yöntemle doğrulatma veya yanlışı ortaya çıkarma aracı olmadığını, varsayımların, ampirik yöntemle test edilebilen ve araştırılabilen bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Yazar, hukukun bu zamana kadar tanık ifadelerinin geçerliliği ve güvenilirliğini veya bu alanda bilimsel veriyi kullanılma gerekliliği yönünde sistematik bir çaba göstermediğini ve bu konunun üzerinde bilim adamları tarafından ancak son yıllarda o da yetersiz olarak durulduğunu ifade etmektedir (Loevinger, s. 11).

III. HUKUKU BİLİM KILMANIN ÖNEMİ

Hukuksal ve sosyal sorunlara yanıtlar aranırken bilimin kullanılması gerekliliği çok önceden beri yetkin bilim adamı ve hukukçular tarafından savunulmuştur. Büyük bir bilim adamı olan Karl Pearson, 1892 yılında yazdığı bir eserde kendi hayalini şu sözlerle ortaya koymuştur: Olguların sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya dayalı olarak kesin hüküm kurulması –bir başka deyişle hüküm kurulurken kişisel görüşlerden kaçınılması– esas olarak çağcıl birimin ereği ve yönteminin bir özetidir. Bilim adamı, kararını bozuk kılacak her şeyin üstündedir ve ileri sürdüğü düşünce, herkes bakımından olduğu gibi kendisi açısından da doğru olmalıdır. Olguların sınıflandırılması, onların sonuçlarını ve göreceli önceliğini tartma, bilimin bir fonksiyonudur. Yine, kişisel duyguların karıştırılmayarak olgulara dayalı olarak hüküm kurulması, bilimsel zihniyetin bir özelliğidir. Sadece bir sınıf fenomen ve bir sınıf çalışanlara ait bir özellik göstermeyen olguları inceleme sosyal ve fiziki problemlere uygulanabilen bir bilimsel yöntemdir ve bilimsel zihniyete sadece profesyonel bilim adamlarının sahip olduğu anlayışı yanlıştır (Loevinger, s. 11, 12).

Pearson'un söz konusu bakış açısı; 1895 yılında yazdığı bir eserde büyük hukuk adamı ve avukat Oliver Wendell Holmes tarafından da paylaşılmıştır. Holmes'e göre; ideal bir hukuk sistemi; koyutlarını ve yasalarının ussallığını bilimden alır. Holmes, kendi yaşadığı dönemde; geleneklere, üstü kapalı ifadelerle, başka türlü olabilirliği dikkate alınmayan olgulara dayalı olarak kural konulduğunu ve söz konusu kuralların sanki aklın bir gereği gibi sorgulanmaksızın uygulandığını ifade etmektedir (Loevinger, s. 12).

Holmes bu konuya, hukuki gerçekçilik (hukuki realist) akımını benimseyen bir topluluğa yaptığı konuşmada yeniden değinmiştir. Bu toplantıda Holmes şu şekilde bir konuşma yapmıştır: kara kaplı hukuk kitaplarındaki bilgilere sahip olan kişi günümüzde rasyonel bir hukukçu olarak kabul edilebilir; ancak, geleceğin hukukçusu istatistik ve ekonomi alanında yetkinliği olan kişidir... Eğitimin gelişmesi ölçüm bilgisinin gelişmesini de gerektirir. Mantık ve bilimin dilini kullanmak, sözel hükmün yerini sayısal hükmün alması demektir... Hukukta çok nadir olarak mutlak sonul karar ve sayısal hükme ulaşırız. Çünkü bir davada hüküm verilmesini gerektiren yarışan sosyal erekler, hem davalı hem de davacı açısından belirli bir sayıya indirgenemez ve tam anlamıyla sayısallaştırılamaz. Bu durumda önemli olan husus; zamana göre değişen yarışan istemlerin ağırlığının dikkate alınması; eğer istemler sabit ise o sabit istemden eksik veya fazla olmamak üzere göreceli bir karar vermektir. Fakat iyileştirmenin temelini mümkün olduğu ölçüde doğru saptama yapabilmek oluşturur... Zihnimde hukukun sonul aşamada bütünüyle bilime bağlı olması yatmaktadır. Çünkü yarışan sosyal ereklerin göreceli değeri sonul olarak ancak bilimle ölçülebilir. Günümüzde hukuk, bilime bağlı olmadığından yarışan sosyal erekler arasındaki göreceli değer; kör ve bilinçsiz bir şekilde belirlenmekte; bu durum ise bir ilkenin sadece bir yönünün dikkate alınarak öbür yönünün dikkate alınmamasına ve böylece dar bir kalıba sıkışmaya yol açılmaktadır. Bu durumu, -kuşkusuz bilimi yaşamın her alanına hakim kılmak olanaklı olmasa da- istatistik ve diğer çağcıl yöntemleri kullanarak aşabiliriz. Bilimi yaşamın her alanına hakim kılmak, ulaşılması olanaksız, ideal bir istektir; ama ideal olmadan yaşamın ne anlamı vardır? (Loevinger, s. 12-13).

20. yüzyılda bilimde olağanüstü gelişmeler görülmüş; bilimdeki ilerlemeler sonucu birçok ürün ortaya çıkmış ve buna paralel olarak ortaya çıkan ürünlerle ilgili yasal ilkeler konulmuştur. Eğer 19. yüzyılda bilimin kaydedeceği gelişmeler hakkında yapılan öngörüler doğru olsaydı, bilimin bu zamana kadar en azından temel yasal problemlerin çözümünde bazı esaslı katkıları sunması gerekirdi. Ancak, gerçekçi olmak gerekirse yasal veya sosyal problemlerin çözümüne bilim eğer varsa oldukça az bir katkı sağlamıştır. Gerçekte, bilim, gizli nitelikteki yasal veya sosyal problemleri ağırlaştırmış veya yeni sorunlar yaratmıştır (Loevinger, s. 13).

Ancak, bilimin bu başarısızlığının nedenlerini bulmak kolay değildir. Acaba bilim vermiş olduğu söz de durmadı mı? Biz bilim tarafından verilen yanıtları dikkate almadık veya kullanmadık mı? Önceki düşünürlerin bilim hakkında yaptığı öngörüler yanlış mı veya bilimin yöntemi sadece fiziki olgulara uygulanıp sosyal alanlarda işe yaramaz mı? (Loevinger, s. 12).

Bu sorulara açık ve haklı gerekçelere dayanan yanıt vermek kesinlikle kolay değildir. Bununla birlikte, Loevinger'in fikrine göre, bu başarısızlığın kısmi nedenlerinden birisi, bilimi çalışmalarında kullanmak isteyen kişilerin, bilime yanlış soru sorması ve ona yanlış görev vermesidir. Yazara göre, Aleattin'in sihirli lambasına işaret ederek cin çağırması gibi, bazı kişiler, bilimden sosyal politikaları ve siyasetleri deney tüpü veya imbikten ortaya çıkarmasını beklemişlerdir. Bir başka deyişle, onlar, matematikçilerin logaritma, sinüs ve kosinüs tabloları ürettiği gibi sosyal bilimcilerin de yarışan hak ve çıkarların sayısal değerlerini hesaplayabilecek bir tablo üretebileceğini düşünmüşlerdir. Nitekim yargıç Cardozo'nun düşlerini, yargının formülünü hesaplayabilmek için bir logaritma tablosunun yapılması süslemiştir. Kuşkusuz son yıllarda bilgisayarların gelişmesiyle bilim adamları yasal sorulara yanıt oluşturabilecek veya dava ve hukuksal sorunlara ne şekilde karar verileceği yönünde güvenilir tahmin yapabilen yazılım programları geliştirmişlerdir. Ancak sosyal bilimden istenilen beklentilerin karşılanması, yakın bir zamanda görülemeyeceği gibi uzak dönemde de büyük bir olasılıkla görülemeyecektir (Loevinger, s. 13).

Loevinger'e göre, sosyal bilimin istemleri karşılayamamasının kısmi nedeni; bilim ve hukukun farklı iş görüşü gereği her birisinin veri sağlama tarzının farklı olmasıdır. Daha somut bir deyişle; bilim olguları analiz etme ve kestirme üzerine odaklanırken, hukuk, davranışları sınıflandırma ve kontrol etme dürtüsüyle hareket eder. En basit ve yalın haliyle bilim betimleyici, hukuk ise emredici ve buyurucudur. Hukukun görevi yaşam ve işlemler için ölçüt koymak olduğundan normatiftir; buna karşın bilimin görevi, gözlenebilen olguları anlamaya ve kestirmeye yarayan veri ve ilke sunmak olduğundan açıklayıcıdır. Bununla birlikte, hukuk ve bilimin yapacağı sistemleştirme anlama ve öngörüye dayalı olduğundan ikisi arasında bir takım ilişki bulunmaktadır. Ancak hukukun işlevinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi sonucu; anlama ve öngörünün, her biri bakımından farklı olduğu anlaşılır (Loevinger, s. 13, 14).

Çünkü hukukun -sık sık ayırmlaştırıldığı üzere- kamu ve özel hukuk olarak iki düzeyde işlevi bulunmaktadır. Hukukçuların kamu hukuku olarak adlandırdığı hukuk dalı bilim adamları tarafından makro hukuk olarak adlandırılmakta ve söz konusu hukuk dalı; ülkeler arasındaki ilişki, sosyal gönenç ve güvenlik sisteminin kurulması, tüketicilerin, azınlıkların ve diğerlerinin korunması için genel ilkelerin konulması gibi alanlarda kamu politikalarının oluşturulması işiyle uğraşmakta; hukukçular tarafından özel hukuk olarak adlandırılan hukuk dalı bilim adamları tarafından mikro hukuk olarak adlandırılan hukuk dalı ise kişiler ve ticaret ile iş yaşamının belirli durumlarını düzenlemektedir. Kişilerle ilgili durumlar kimi zaman makro nitelikte kamu politikalarının oluşturulmasına yol açtığından kamu ve özel hukuk arasında yapılan bu ayırım kesin değildir. Bununla birlikte yapılan büyük boyutlu hukuksal malzeme arasında ayırım yapmaya olanak sağladığı için kamu-özel hukuk ayırımının bir takım pratik faydaları bulunmaktadır (Loevinger, s. 14).

Hukuka katkı yapmak isteyenlerin temel ilgi alanı kamu veya makro hukuk alanında politika üretmektir. Bununla birlikte avukat ve diğer profesyonel hukukçuların temel ilgi alanı ise özel veya mikro hukuk alanında uğraşmaktır. Her iki hukuk alanında da karakteristik bir takım özellikler bulunmaktadır. Bir sorunla karşılaştığı zaman hukuk bir takım prensipleri kabul etmelidir. İlk olarak; bir amaç veya hedef belirlemelidir. İkinci olarak; araştırma ve soruşturma yöntemini oluşturmalıdır. Üçüncü olarak; maddi olayla ilgili veri sağlamalıdır. Dördüncü olarak; mantiki çatı veya genel düşüncesini (konseptini) düzenlemeli, beşinci olarak verileri analiz etmeli ve son olarak da karar veya hükmü formüleştirmelidir (Loevinger, s. 14).

Bu zamana kadar bilim adamları tarafından hukuka yapılan en büyük katkı belirli olaylarda kanıt sunmaları; daha somut bir deyişle mikro hukuk alanında maddi veri sağlamalarıdır. Özellikle yaralama (müessir fiil) ve ceza davalarında bilim tarafından kanıt sağlanması durumlarıyla sık sık karşılaşmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde geçmiş yıllarda avukatlara verilen "*Bilim ve Hukuk*" seminerlerinde; kaza sonucu oluşan yaralanmaların boyutunu tam olarak doğru belirleyebilmek için gerekli olan adli tıp bilgileri verilmiştir. Yine suçluların belirlenmesi, yakalanması ve izinin sürülmesi alanlarında hukuk, bilimin; parmak izi, kan ve saç kılı örneği almasından, balistik, mikroskopik ve kimyasal ana-

liz yapmasından, radardan, kan, nefes, psikiyatrik ve alkol muayenesi yapmasından yoğun bir şekilde yararlanmıştır. Yine hukuk, güvenilirliği tam olarak sağlanması koşuluyla bilimdeki gelişmeler sonucu ortaya çıkacak çağcıl aletleri de (örneğin ses izi makinesi) kullanacaktır. Yalan makinesi (poligraf) ve ifadelerin doğruluğunu ölçmeye yarayan diğer aletler, bazı durumlarda kullanılmasına rağmen onların yasal geçerliliği konusunda günümüzde bir takım kuşku bulundurmaktadır. Ancak, bu aletler bilim tarafından genel kabul görmesine paralel olarak hukukçular tarafından da genel olarak kabul edilecektir (Loevinger, s. 14, 15).

Günümüzde bilim ve teknolojiye baş döndürücü tarzda hızlı gelişmeler görüldüğünden hukuk ve bilim birlikte çalışmalı ve birbirleriyle ilişki kurmalıdır. Sorun; birlikte çalışmanın veya ilişkiye geçmenin olup olmamasında değil, nasıl olacağı üzerinde odaklanmalıdır. Bunu sağlamanın bir yolu; hukuki sorunlara yanıt aranırken bilimsel yöntem ve verilerin kullanılması demek olan hukukmetri'nin (jurimetrics) kullanılmasıdır. Hukukmetri uygulamalarının hukukta bu zamana kadar oldukça az kullanılmasının bir nedeni, hukuk tarafından gösterilen dirençtir. Diğer nedeni ise, bilim tarafından hukukmetriye yapılan katkının oldukça az olmasıdır. Bu zamana kadar oldukça az olarak önemli ve kanıtlanmış bilimsel doğrular hukukçular ve politika oluşturanlar tarafından kullanılmıştır. Eğer bilim adamları mikro veya makro hukuka katkı sağlamak istiyorlarsa, öncelikle ilgili ve önemli nitelikteki bilimsel veri ve sonuçları hukuka sunmalıdırlar. Bu hususu gerçekleştirebilmek için her şeyden önce bilim adamı, bilim adamı hüviyetinde çalışmalı, hukuk ve diğer kamu yönetimi organlarında görev almamalıdır (Loevinger, s. 22). Bu açıklamalardan sonra, hukukmetrinin de temelini teşkil eden istatistiğin hukuk bilimindeki önemi aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

IV. HUKUK BİLİMİNDE İSTATİSTİĞİN ÖNEMİ

Hukuk biliminde istatistiğin önemine temas etmeden önce istatistiğin tanımı, rolü ve kullanımı üzerinde durulması yerinde olacaktır. İstatistiğin çok farklı tanımları yapılmaktadır. Webster's New Collegiate Dictionary adlı sözlük; istatistiği, büyük boyutlu sayısal verileri toplama, analiz etme, yorumlama ve sunum işiyle uğraşan bir matematik dalı olarak tanımlamaktadır. Kendall ve Stuart; istatistiği, ana kütle belirlenim oranını hesaplayarak veya sayarak elde edilmiş verilerle uğ-

raşan bilimsel yöntem olarak tanımlamıştır. Fraser; deney ve istatistiki uygulamalar üzerinde durarak istatistiği, deney veya süreçlerden elde edilen sonuçlardan çıkarım elde etme yöntemiyle uğraşmak olarak tanımlamıştır. Freund; belirsizlik durumlarında karar almanın gerçek bilimini istatistiğin oluşturduğunu ifade etmektedir. Mood ve diğerleri ise istatistiği, bilimsel yöntemin teknolojisi olarak adlandırmakta ve istatistiğin araştırma ve deneylerin tasarımı ile yorum konularıyla uğraştığını ifade etmektedirler. Söz konusu istatistik tanımları her ne kadar farklı olsa da, Mendenhall ve diğerlerinin belirttiği üzere tanımlarda bir takım ortak unsurlar bulunmaktadır. İstatistik tanımında ortak unsurlardan birisi; çıkarım elde etmek ereğiyle verilerin toplanmasıdır. Mendenhall ve diğerlerine göre her bir tanım; bir kümenin özelliği hakkında bir çıkarım elde etmek amacıyla büyük boyutlu ana küleden bir alt küme oluşturarak olgusal veya kavramsal nitelikte veri toplama faaliyetinin bulunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Mendenhall ve diğerleri bu açıdan istatistiği; ereği çıkarım olan bir bilgi teorisi olarak tanımlamaktadırlar (Mendenhall ve diğerleri, s. 1, 2).

İstatistiğin etkisi yaşamı öyle kuşatmaktadır ki, hemen herkes yaşamında istatistiği kullanmakta ve istatistiğin uygulamalarından etkilanmektedir. İstatistik yaygın olarak sayısal veri anlamında kullanılır. Örneğin, yaşam istatistikleri denilince doğum, ölüm, evlilik, boşanma ve bulaşıcı hastalıkları taşıyanların sayısı; iş ve ekonomi istatistikleri denilince istihdam, üretim, fiyat ve satışlardaki sayısal veriler; sosyal istatistikler ise konut sayısı, suç ve çocuk suçluluğu, eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlardan faydalananların sayısı gibi sayısal verileri içerir (Neter, Wasserman ve Whitmore, s. 1).

Özel bir alan olarak istatistiğin ek bir takım anlamları da bulunmaktadır. Bu anlamada istatistik; veri toplama, sunma ve analiz etme ile verilerin kullanılmasının yöntemidir. *“Rakamlar yalan söylemez”* tümcesine toplum tarafından fazla güvenilmemektedir. Toplumun rakamlara güven duymamasını olağan karşılamak gerekir. Gerçekten de rakamlar doğru olmadığı, düzgün sunulmadığı veya doğru bir şekilde analiz edilemediği müddetçe son derece tehlikeli sonuçlara ulaşabilmektedir. Hepimiz istatistiğin tüketicisi konumunda bulunduğumuzdan yalnızca profesyonel istatistikçilerin değil, herkesin en azından istatistiki yöntemler konusunda temel bilgiye sahip olması gerekir (Neter, Wasserman ve Whitmore, s. 1).

Antik çağlardan bu yana önemli görevleri bulunan istatistiğin rolü günümüzde daha da fazla bir hale gelmiştir. İstatistiki veriler yüzyıllardır hükümetler tarafından yönetime yardımcı olmak amacıyla kullanılmıştır. Antik çağlarda istatistik, askeri hizmete ve vergiye tabi olan kimseleri belirlemek amacıyla toplanmıştır. Orta çağdan sonra, Batı Avrupa ülkeleri, yaşam istatistikleri toplama yoluna gitmişlerdir. Bunun nedeni, salgın hastalıkların nüfusu azaltacağı endişesidir. Çünkü o dönemde, nüfus azlığının, o ülkenin siyasi ve askeri gücünü azaltacağına inanılmaktaydı. Orta çağda yaşam istatistikleri, kilise kayıtları, evlilik ve cenaze törenlerinden elde edilmiştir. Batı Avrupa ülkeleri, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar; tecimsel (merkantalist) fikirlerin etkisi altında kalarak siyasi amaçlar için ekonomik güç elde etmeye çalışmışlar, bu yüzden rakamları daha çok; dış ticaret, üretim ve gıda arzı gibi ekonomik konularda toplamışlardır (Neter, Wasserman ve Whitmore, s. 2).

Günümüzde, değişik nedenler için toplanan, türlere ayrılan, biriktirilen ve düzenlenen veri ve çağcıl bilgi sistemleri, kişilerin ve kurumların faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütebilmeleri için gerekli olan istatistiki bilgiyi sunmaktadır. Günümüzde, yoğun bir şekilde kullanılan bilgisayarların da yardımıyla veri toplama, depolama ve düzenleme yapmak kolaylaşmış, bu durum ise istatistiki yöntemler ve veri analizinde hızlı gelişmelere yol açmıştır (Neter, Wasserman ve Whitmore, s. 2).

İstatistiki kavramlar (concept); insan faaliyetlerinin yürütüldüğü hemen her alanda yoğun bir etki doğurmuş ve fizik, genetik, meteoroloji, ekonomi gibi bazı bilimlerin temel prensipleriyle ayrılmaz bir bağ oluşturmuştur. Kamuda ve iş yaşamında daha iyi bir yönetim düzenine kavuşulması, tarımsal ürünlerin geliştirilmesi, uzay aracı tasarımı, trafik kontrolü planlaması, salgın hastalık tahmini gibi değişik alanlarda istatistiki yöntemler kullanılmaktadır. Fen ve sosyal bilim öğrencileri daha iyi bir bilim adamı olmak, ekonomi öğrencileri daha iyi bir ekonomist olmak, kamu yönetimi öğrencileri de daha etkin bir yönetici olmak için istatistik çalışmaktadır (Neter, Wasserman ve Whitmore, s. 2).

Özel sektör, kamu veya serbest meslek, kısacası hangi alanda olursa olsun kariyer yapmaya çalışan herkes için temel istatistik bilgisine sahip olmak şarttır. İstatistik sayesinde kapsamlı veri ağlarından doğru çıkarmalar yapılmakla kalınmamakta, bunun yanında doğru zamanlı sunulan veriler değerlendirilerek önlem alınması yoluna gidilmekte veya eyleme geçilmektedir. Yakın zamanlara kadar, istatistik, geçmiş

olayların kaydedilmesi için tutulmaktaydı. Bu şekilde tutulan istatistikler mevcut sorunlara bir bakış açısı getirmeyi hedeflese de, vurgusu daha çok geçmişe yönelik bulunmaktaydı. Günümüzde tutulan sayısal verilerin kayıt özelliği önemli bir yer işgal etmesine rağmen, sayısal verilerin toplanmasındaki asıl erek; planlama ve kontrolü, veri toplama sistemlerini, veriyi olanaklı olduğu kadar güncel tutmak demek olan veri deposunu geliştirmektir. Bunun gibi, günümüzde yapılan istatistiki analizler de, temel olarak geçmişten ziyade şimdiki durum ve gelecekle ilgilidir (Neter, Wasserman ve Whitmore, s. 2).

Günümüzde istatistiğin gittikçe artan oranda kullanılmasının bir başka nedeni, değerlendirme yapmak ve karar vermenin en nesnel ve bilimsel temelini istatistiğin oluşturmasıdır. Çağcıl firmalar, kendi firmalarının çalışma tarzı hakkında olgusal bilgi edinebilmek ve kendilerini kuşatan sosyal, ekonomik ve çevresel dışsallıkları öğrenebilmek için istatistiki verilere oldukça fazla bağımlıdırlar. İstatistiki veri; kısa, özgün, nesnel olarak analize elverişli ve kıyaslama yapmaya olanak sağlayıcıdır. Bu yüzden istatistik; alternatifler arasında seçim yapma, hedef belirleme, performans değerlendirme, ilerlemeyi hesap etme ve zayıflıkları belirleme gibi anahtar nitelikteki kurumsal fonksiyonlar açısından oldukça faydalı bir konumda bulunmaktadır (Neter, Wasserman ve Whitmore, s. 3). İstatistiğin tanımı, rolü ve kullanımı hakkında yapılan bu değerlendirmeden sonra, istatistiğin sosyal bilimlerde ve sosyal bir bilim olan hukuktaki önemi üzerinde durulacaktır.

Bilindiği üzere sosyal bilimler ve bu arada hukuk, insan ve toplumu anlamayı amaç edinen bilimlerdir. Bu nedenle, kendisine insanı konu almış bulunan sosyal bilimlerde sayı ve istatistiğin önemi olup olmadığı sorgulanabilir. Sosyal bilimlerde istatistiğin önemi ilk bakışta, sosyal bilimlerdeki araştırma sürecine bakılarak kolayca anlaşılabilir. Sosyal bilimciler; fikir ve kuramlarını araştırma yaparak kanıtlamaya çalışırlarsa yaptıkları çalışmalar, bilimsel çalışma niteliğini kazanır. Araştırma geniş anlamda; kuramları sınama, fikirleri kanıtlama veya sorulara yanıt vermek amacıyla bilginin sistemli ve dikkatli bir şekilde toplanması faaliyetidir. Araştırma; çok farklı türde görünüm gösterebilen disiplinli bir sorgulamadır. Yapılan araştırmada toplanan bilgi sayısal bir nitelikte ise istatistiki analiz yöntemi kullanılır. Sayısal bilgiye veri (data) adı verilmekte ve istatistiğin temel ereğini sayısal verilerin kullanılması ve analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda istatistik, sosyal bilimciler

tarafından sorulara yanıt vermek veya kuramları sınamak için kullanılan matematik tekniği kümeleridir (bkz., Healey, s. 1).

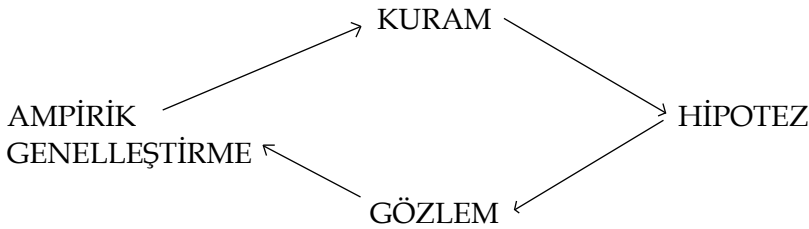
Sosyal bilim araştırmalarında verileri kullanmanın neden önemli olduğu sorusu sorulabilir. Bu bağlamda, itiraf edilmeli ki sosyal bilimlerde önemli ve dönüm noktası oluşturan birçok çalışma herhangi bir istatistiki teknik kullanmamıştır. Bir başka deyişle, bu tip çalışmalar için veri ve istatistik pek fazla bir önem taşımamakta veya bu tip çalışmalara bir takım sayısal verilerin eklenmesi, çalışmanın kalitesine herhangi bir etkiye bulunmamaktadır. Bununla birlikte; araştırmacılar için veri, en fazla güvenilir bir bilgi kaynağı oluşturmakta ve özel bir dikkat ve ihtimamı hak etmektedir. Gerçekten de, dikkatli bir şekilde toplanan ve iyice analiz edilen veri; kuram oluşturma ve bilgiyi derinleştirmek açısından en kuvvetli ve nesnel bir temel oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, sağlam veri temeline oturmayan sosyal çalışmalar bilim ismini alma hakkını kaybetmekte ve insanlık için daha az bir değer taşımaktadır (Healey, s. 1).

Bu açıdan sosyal bilimlerin, bilgiyi geliştirebilmek için yoğun bir şekilde veri kullanması şarttır. Bununla birlikte verilerin veya bilginin tek başına yeterli olmadığı kesindir. Daha somut bir deyişle, en nesnel ve dikkatli bir şekilde toplanan sayısal bilgiler bile tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Araştırmacı istatistiki teknikleri kullanmalıdır. Bir başka deyişle, faydalı olunabilmesi için verilerin organize edilmesi, değerlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekir. İstatistiki analizin temel prensiplerini iyice anlamadan araştırmacının verileri anlamlaştırabilmesi olanaklı değildir. İstatistiki teknikler doğru bir şekilde uygulanmazsa, veri; sessiz ve faydasız bir şekilde kalacaktır (Healey, s. 1,2).

İstatistik, sosyal bilimler için ayrılmaz bir araç niteliğindedir. İstatistik, araştırmacı için fikirleri değerlendirmede, kuramı sınamada ve doğruyu belirlemede oldukça faydalı teknikleri sunmaktadır (Healey, s. 2).

İstatistiğin araştırma sürecinde önemini göstermek için aşağıdaki grafiğe bakmak yeterli olacaktır;

Grafik-1: Bilim Döngüsü

Kaynakça: Healey, s. 3. Grafiğin Orijinali ; “Walter Wallace, *The Logic of Science in Sociology* (Chicago, Aldine-Atherton, 1971)”.

Bu grafik; bilimsel bir araştırma sürecinin değişik aşamalarını göstermektedir. Söz konusu grafik, Walter Wallace’nin özgün düşüncesinden doğmuş olup bilgiye dayalı bir bilimin nasıl doğup büyüdüğünü göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu grafikten de açıkça anlaşılacağı üzere bilimsel bilgi dairesel bir süreç halinde işlemekte ve bu süreçte kuram ve araştırma sürgit bir şekilde birbirine şekil vermektedir. İstatistik; kuram ve araştırmanın birbirini kestiği en önemli araştırmadır (Healey, s. 2).

Bilim döngüsü olarak adlandırılan bu grafik yakından incelendiğinde şu hususlar dikkati çekmektedir. Dairesel bir boyutta bulunan söz konusu grafiğin en üst kısmına bakıldığında kuram kavramıyla karşılaşmaktayız. Kuram; olgular arasındaki ilişkinin açıklanması olarak tanımlanabilir. Bu tanım oldukça akademik ve resmi bir nitelik taşısa da, günlük yaşamda sıradan bir insan bile sık sık çeşitli olayları kuramlaştırmaktadır. Örneğin, bazı insanların önyargılı davranmasına nelerin neden olduğu, çocuklara kötü muameleye, yoksulluğa, savaşa veya başarıya nelerin yol açtığını merak eder ve söz konusu olguları açıklamak için çeşitli açıklamalar getiririz. Günlük yaşamda ortaya attığımız kuram ile bilimsel bir kuram arasındaki temel fark, ikincilerin sıkı bir sınav sürecinden geçirilmesidir (Healey, s. 2).

Kuram; değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi şeklinde de tanımlanabilmektedir. Değişken durumdan duruma farklı değer alan bir özelliktir. Değişkenlere örnek olarak, cinsiyet, yaş, gelir veya siyasi parti

üyeliği verilebilir. Herhangi bir somut teoride bazı değişkenler neden olarak saptanırken bazı değişkenler sonuç veya etki olarak belirlenir. Bilim dilinde nedenler bağımsız değişkenler olarak tanımlanırken, sonuçlar bağımlı değişken olarak tanımlanır (Healey, s. 3).

Bir kuramın doğru veya yanlış olduğunu bilebilmek için kuramın gerçeklerle karşılaştırılmasının, bir başka deyişle, bazı araştırmaların yapılması gerekir. Bundan sonraki aşama, ifade ve fikirlerimizi daha belirli ve tam bir hale getirmektir. Çoğu bilimsel kuramlar, tek bir araştırma projesinde tam anlamıyla sınanamayacak tarzda karmaşık ve soyuttur. Böyle durumlarda araştırmayı olanaklı kılabilmek için kuramdan bir veya daha fazla hipotez üretilir. Hipotez değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayan bir ifadedir. Hipotez kuramdan türemesine rağmen ondan daha açık ve tamdır (Healey, s.3).

Örneğin, önyargı ile değişik bölge insanları arasındaki ilişkiyi ortaya atan bir kuramı sınamak istersek bu kavramlarla neyin kastedildiğini tam olarak belirlemek durumundayız. Bölge insanı kavramını doğum yerine bakarak belirlemek çok fazla güçlük çıkarmamasına rağmen, önyargı kavramını açıklığa kavuşturabilmek için önemli ölçüde çaba gösterilmesi gerekir. Hele hele Türk sosyolojisinde önyargı veya onun türleri konusunda araştırma veya çok fazla araştırma olmamasından dolayı önyargının ne olduğunu tam olarak belirleyebilmek için olağanüstü bir çaba gerekir (Karş. Healey, s. 3,4).

Tanımlamalar yapıldıktan ve hipotez ve/veya hipotezler geliştirildikten sonra araştırma sürecinin bir başka aşamasına geçilir. Bu aşama, veri toplama aşamasıdır. Bu aşamada araştırmacı; olayın nasıl sınanacağı, nasıl seçileceği, değişkenlerin tam olarak nasıl hesaplanacağı ve daha birçok benzer sorun konusunda karar vermesi gerekir. Bu konularda karar verildikten sonra gözlemlene aşamasına geçilir. Gözlemlene aşamasında gerçekte sosyal gerçeklik ölçülür. Bu ölçümün yapılmasından önce ne arandığı konusunda net bir fikir bulunmalı ve araştırmanın stratejisi iyi bir şekilde tanımlanmalıdır (Healey, s. 4).

Gözlemlene aşamasında istatistikle yüz yüze gelinir. Daha somut bir deyişle, bilim döngüsündeki gözlemlene aşamasının sonuna doğru büyük boyutlu sayısal nitelikte bilgi ve verilerle karşı karşıya kalınır. Örneğin, 100 kişi ile yapılan bir mülakatta eğer her bir deneğe 10 soru sorulmuşsa toplam 1000 ayrı bilgi parçası ile uğraşmak durumunda kalınır. Böyle bir

durumda bilgiyi analiz etmek ve organize bir şekilde düzenlemek için sistemli bir yol bulunması gerekmekte olup bu noktada istatistik büyük bir değer taşır. İstatistik, verilerle ne yapmamız gerektiği konusunda araştırmacıya çok önemli çözüm yolları sunar (bkz., Healey, s. 4).

Bu noktada Healey, istatistik konusunda iki noktaya vurgu yapmaktadır. Yazarın vurgu yaptığı birinci nokta; istatistiğin kritik bir önem taşımasıdır. Yazar bu konuda şunları söylemektedir: İstatistik olmaksızın sayısal bir araştırma yapmak imkansızdır. Sayısal bir araştırmanın yapılmadığı durumlarda ise, sosyal bilimlerin gelişmesi oldukça büyük bir zarara uğrayacak, hatta gelişimi bile duracaktır. İstatistiki tekniklerin uygulanması halinde veriler sonucunda kuramlarımız daha açık bir hale gelecek ve şekillenecek, böylece sosyal dünyayı daha iyi bir şekilde anlama olanağına kavuşacağız (Healey, s. 4).

Helay'in vurgu yaptığı ikinci nokta; istatistiğin rolünün oldukça sınırlı olmasıdır. Yazar bu durumun biraz da ikilem teşkil ettiğini ifade etmekte ve bu konuda şunları söylemektedir: Wallace'nin bilim dönüşü grafiğinde de açık bir şekilde görüleceği üzere, bilimsel araştırma karşılıklı olarak birbirine bağlı aşamalardan geçmekte ve istatistiğin sadece gözlemlleme aşamasıyla doğrudan bir ilgisi bulunmaktadır. Herhangi bir istatistiksel analizin doğru bir şekilde uygulanabilmesi için daha önceki aşamaların doğru ve tam bir şekilde bitirilmesi şarttır. Eğer araştırmacı soracağı soruları niteliksiz bir şekilde tasarlamış veya tasarım veya yönteminde çok ciddi hatalar yapmışsa en ileri istatistiki yöntemler uygulasa bile yaptığı araştırma değersiz kalır. İstatistik ne kadar faydalı bir yöntem olsa da, kavramsallaştırma, kapsamlı ve dikkatli planlama veya kuram oluşturma yerini alamaz. Bir başka deyişle, istatistik, niteliksiz bir şekilde tasarlandığı için batık olan bir araştırma projesini, bataktan kurtaramaz. Daha yalın bir deyişle, istatistik, çöpi değerli bir meta hale getiremez (Healey, s. 4, 5).

Diğer yandan Healey, istatistiki tekniklerin doğru bir şekilde uygulanmamasının, çok özenli bir şekilde yapılan bir araştırma projesinin kıymetini düşüreceğini ifade etmektedir. Yazar, sadece, bütün aşamaları başarıyla tamamlanan sayısal bir araştırma projesinin olguyu anlamamıza katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir. Yazar bu açıdan sosyal bilimcinin, kuram ve metodoloji konusunda olduğu gibi istatistiğin kullanımı ve sınırları konusunda makul bir bilgiye sahip olmasının mutlak bir gereklilik olduğunu ifade etmektedir (Healey, s. 5).

İstatistiki analizin sonuna doğru, bilimsel araştırma sürecinin diğer bir aşamasına geçilir. Bu aşamada temel olarak, kuramın doğru olup olmadığı temel ilgi noktasıdır; bunun yanında, verilerdeki diğer eğilimlerinin de incelenmesi gerekir. Veriler değiştikçe, gözleme dayalı ampirik kalıba uygun bazı genellemelerin yapılması gerekir. Veriler araştırmacıyı başka sonuçlara götürüyorsa kuramın yeniden gözden geçirilmesi gerekir (Healey, s. 5).

Veriler ışığında kuramın yeniden kurulması halinde, kuramı sınamak için yeni bir araştırma projesinin tasarlanması ve dairesel bilim döngüsünün yeniden çevrilmesi gerekir. Bu durumda araştırmacılar yeni kuramla birlikte bilimsel araştırmanın bütün süreçlerini başlatması gerekir. Söz konusu ikinci proje sonunda da yeni bir araştırma yapılması veya kuramın yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkabilir ve araştırmacı yeni öneri veya bakış açıları getirene kadar Wallace'nin dairesel bilim döngüsünü çevirmesi gerekir. Wallace'nin dairesel bilim döngüsünün her çevrilmesinde olguları anlamak daha fazla iyileşecektir (Healey, s. 5).

Healey, yukarıda anlattığı araştırma sürecinin, bazı temel doğruları kendilerine ilham gelerek keşfeden ve "*buldum*" (euroka!) diye bağırarak bilim adamları için geçerli olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, yazar, ilham sonucu doğru veya yanlışlığı mutlak olan bir kuram keşfetmenin oldukça sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Yazar, normal olarak, bir kuramın doğru olup olmadığının kanıtlarının zaman içerisinde oluşacağını ve sonuç doğru kararı için uzun yollar boyunca sıkı çalışma, araştırma ve tartışma süreçlerinden geçirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Healey, s. 5, 6).

Wallace'nin dairesel bilim döngüsünden de açık bir şekilde anlaşılacağı üzere kuram, araştırmayı teşvik etmekte, araştırma ise kuramı şekillendirmektedir. Teori ve araştırma arasındaki sürekli olan bu etkileşim bilimin can damarını teşkil etmekte ve sosyal dünyayı anlamak bakımından bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Kuram ve araştırma arasındaki ilişki birçok yön ve seviyelerden oluşabilmektedir. İstatistik bu iki alanının kesişim noktalarından sadece birisidir. İstatistik; verileri değerlendirmede, eğilimleri ve ilişkileri belirleme ve irdelemede, genellemeler yapmada ve kuramları gözden geçirme ve geliştirmede, temel katkı sağlayıcıdır. Kısacası istatistik, araştırma sürecinin ayrılmaz bir aracını oluşturur. İstatistik olmadan kuram ile araştırma arasındaki

kesişim sağlamak oldukça güç olacak ve sosyal bilimlerin gelişimi büyük bir yara alacaktır (bkz., Healey, s. 6).

IV. HUKUKU BİLİM KILABİLMEK İÇİN HUKUK EĞİTİMİ BOYUTU BAKIMINDAN ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER

Hukuku bilim haline getirebilmek için alınması gereken önlemlerden en önemlisi eğitimsel önlemlerdir. Hukuku bilim kılabilmek için alınması gereken eğitimsel önlemler yüzeysel nitelikte olmamalı, köklü olmalıdır. Bu doğrultuda kanımca, hukuk fakülteleri ilk yılının bilimsel hazırlık sınıfı haline getirilmesi ve söz konusu sınıfta hukuku bilimsel hale getirecek derslerin programa alınması gerekir.

Hukuku bilim kılabilmek için hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulacak derslerin başında bilim yöntemi gelmektedir. Seyidoğlu'nun fikrine göre; *"bilim yöntemi, bilimsel düşünce yöntemi ve bilimsel araştırma yöntemi olarak iki anlamda ele alınabilir. Bilim hem akla, hem de araştırmaya dayanır. Düşünce anlamında bilim yöntemi, bireyin akıl yürütme ve davranış biçimiyle ilgilidir. Olaylara dayanma, tarafsızlık, dogmatizmi reddetme, eleştiriye açık olma ve yanılma olasılığının kabulü, bilimsel düşünce yönteminin temel özellikleridir. Bilimsel araştırma yöntemi ise... sorunu belirleme, gözlem, hipotez kurma, hipotezi test etme, teoriye ve kanunlara ulaşma gibi çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Araştırma, bilimsel düşünce yönteminin ışığı altında olgulara dönük olarak yürütülen sistematik bir faaliyet biçiminde tanımlanmaktadır. Ancak doğaldır ki bilimsel düşünce yöntemine sahip herkesin araştırmacı olması gerekmez. Aydın kişi aslında bilimsel düşünceye sahip kişi demektir. Bununla birlikte, bilimsel düşünce yöntemine sahip olmadan araştırma yapılamayacağı da açıktır"* (Seyidoğlu, s. 2).

Loevinger, hukuk açısından bilimin önemi konusunda şu saptamayı yapmaktadır: Hukuki süreçlerde en azından mikro hukuk alanında bilimi, daha kullanışlı hale getirmenin temel yöntemi, hukuk fakültesi mezunlarının temel bir bilim bilgisine sahip olmalarıdır. Bilimin hukukla ilişkini ve bağlantısını gösteren bir ders hukuk fakültelerinde genel bir dersin içerisinde değil özel bir ders olarak okutulmalıdır. Bir hukuk fakültesi mezunu en azından; deneylerdeki tanımlamalar, deneysel olarak elde edilen kanıtların güvenilirliği, sayısallaştırma ve kararsızlık, çoklu hipotezlerin sınanması, alması hipotez, istatistikte

yorumlama ve sonuç çıkarma ve akranları tarafından gözden geçirme gibi bilimsel yöntemin temellerini bilmelidir. Bunun yanında bilimde kullanıldığı şekliyle istatistik, örnekleme ve olasılık teorisi arasındaki ilişkiler, hukukta kullanılan kanıtların ağırlığı ve ispat yükü konularında öğrenciler derin bir bilgiye sahip olmalıdır. Hukukçular trafik kazaları ve benzer olaylarda uygulanabilecek bir takım muhafazakar ilkelerin bulunduğunu asla unutmamalıdır. Bunun yanında, hukukçular, bilgi ve görgüye dayalı kanıtların güvenilirliğini sınavacak birçok bilimsel verinin olduğunu ve karmaşık bir olayı iki kişinin aynı şekilde anlayamayacağını unutmamalıdır. Çünkü kişilerin anımsama, zihinde tutma ve algılama yetenekleri birbirinden oldukça farklıdır. Yine, bir ölçüde ve bazı durumlarda kişilerin gözlemleme, algılama ve anımsamalarında çeşitli yanılgılar bulunacağından, ifadesine tam anlamıyla güvenilecek hiç bir tanığın olmadığı hatırdan uzak tutulmamalıdır. İstatistiki yöntemler ve örnekleme, hukuk yaşamında çeşitli alanlarda kullanılabilir. Örneğin istihdam alanında ayrımcılık yapılması veya kanun önünde eşitlik prensiplerinin uygulanmasında verilen kararların oranına bakılarak ve davranış tarzı sayıya dökülerek söz konusu prensiplere uyulup uyulmadığı incelenebilir. Avukat ve yargıçlar bilimsel ilke ve davranış tarzına daha yatkın olduğu müddetçe, kamu hukuku veya makro hukuk alanındaki sorunlarla uğraşırken de bilimsel ilke ve verileri kullanmaya daha fazla eğilimli olurlar (Loevinger, s. 15, 16).

Hukuk fakültelerinin bilimsel hazırlık sınıfında okutulması gereken bilim yöntemi dersinde, bilimsel düşünce ve bilimsel araştırma yöntemi konuları incelenmelidir. Çünkü bilimsel düşünce yöntemine sahip olmak; bilimsel araştırma için temel bir koşul oluşturduğundan, bilim yöntemi dersinde sadece bilimsel araştırma yöntemi incelenmemeli, bunun yanında, bilimsel düşünce yöntemi de incelenmelidir.

Bilim yöntemi dersini tamamlamak üzere hukuk fakültelerinin ileriki sınıflarına kanımca *"hukuk normu ve tekniği"* dersinin konulmasına da mutlak bir gereksinim bulunmaktadır. Gerçekten de, hukuk bir irade görünümü olarak ifadesini *"insani davranış normlarında"* bulmaktadır. Hukuk bu nedenle *"insani davranış normundan"* başka bir şey değildir. Hukuk deneyine (experience) yaklaşımın ve onun karakteristik yanlarını yakalamanın en iyi yolu, hukukun bir normlar veya davranış kuralları sistemi bütünü olarak göz önüne alınmasıdır. Nitekim bu durumu ifade etmek için *"hukuk deneyi normatif bir deneydir"* ifadesi kullanılmaktadır.

Bunun yanında hukuk bir normlar bütünü olduğu için, bir normlar yığını değil, bir normlar sistemi olarak adlandırılmaktadır (Bu konularda fazla bilgi için bkz., Hafızoğulları, s. 31- 35, 49).

Teknik ise ünlü Fransız sosyologu Gény'e göre, içeriği karşısında hukukun biçimidir. Yazara göre, tekniğin görevi, önceden belirlenmiş bulunan hukuksal malzemeye ya da verilere en uygun düşecek olan biçimi vermektir. Yazar, tekniği bilimden farklı olarak görmekte ve tekniğin, belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelmiş bulunan kuralı sosyal ortamın gereklerine uygun biçimde hazırlamayış, kısacası “*yapılışı*” kendisine konu yaptığını belirtmektedir (Fazla bilgi için bkz., Can, s. 44- 46).

Hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulması gereken “*Bilim Yöntemi*” dersi, kanımca, ancak ileri sınıflarda konulması gereken “*Hukuk Normu ve Tekniği*” dersi ile birlikte tam olarak ereğine ulaşabilir. Çünkü “*Bilim Yöntemi*” dersi sayesinde bilimsel araştırmanın nasıl yapılacağı öğrenilecek, araştırma sonucu bulunan veriler ise “*Hukuk Normu ve Tekniği*” dersinde öğrenilecek yöntemler sayesinde uygun bir normatif kalıba sokulabilecektir.

Hukuku bilim haline getirmek için hukuk fakülteleri programlarına (bilimsel hazırlık sınıfına) istatistik dersinin konulması, kanımca, olmazsa olmaz (conditio sine quo non) bir koşuldur. Bilimsel araştırmalar; yöntemine göre tarihi, betimleyici ve deneysel araştırmalar olarak üçe ayrılır (Araştırma çeşit ve yöntemleri konusunda fazla bilgi için bkz., Kaptan, s. 45-72). Kaptanın, isabetli olarak belirttiği gibi bazı tarihi araştırmalar dışında bütün araştırmaların sayısal olması ve istatistik tekniklerine yer vermesi gerekir. Yazara göre araştırmaların sayısal olması ve istatistiki yöntemlerin kullanılması bireysel yanlılığı ve öznelliği en aza indirecek, sonuçların başkaları tarafından da test edilebilmesine olanak sağlayacak, hataları azaltacak ve betimleme işinde kullanılan kelimelerin kesin olmayan anlamları yerine, matematiğin daha çok güvenilir ve sağlam olan dilini getirmiş olacaktır (Kaptan, s. 209).

Diğer yandan, hukuk alanında istatistiki teknik ve yöntemlerin kullanılması anlamına gelen hukukmetri (jurimetrics) çağcıl batı ülkelerinde hızla gelişmektedir. Hukukmetrinin temelini istatistik oluşturmakta ve hukuki araştırmalarda gittikçe artan oranda istatistik kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden, istatistiki temele sahip olmayan kimseler,

kanımca gelecekteki hukuk yazınlarından bir kısmını anlayamayacak ve takip edemeyecektir. Bu durum ise istatistiki temele sahip olmayan hukukçuların mesleklerini köreltmelerine yol açacaktır. Ayrıca, yukarıda Wallace'nin bilim döngüsünde de açık bir şekilde görüldüğü üzere bilimsel sürecin aşamalarından birisi gözlemlerdir. Bu aşamada istatistik yoğun bir şekilde kullanılmakta ve söz konusu aşamanın bitirilmesinden sonra ampirik genelleştirme aşamasına geçilmektedir. İşte hukuk fakülteleri öğrencileri yeterli istatistiki bilgilerle donatılamadığından, ülkemizde bilim döngüsü tam olarak dönememekte, bu yüzden hukuk bilimi son derece kısır bir konumda bulunmaktadır.

Günümüzde istatistik betimleyici olmaktan ziyade yorumlayıcı, bir başka deyişle ileri için çıkarımlar sağlayıcı bir niteliğe sahiptir. Hukuk fakülteleri hazırlık sınıfına konulması gereken istatistik dersinde öğrencilere betimleyici (descriptive) istatistiki bilgilerin aktarılması yanında ağırlıklı olarak yorumlayıcı (inferential) istatistiki yeti kazandırılmasına özel bir önem verilmelidir. Böylelikle örneğin bir hukuk kuralının etkin olup olmadığı konusunda, hukukçular, uygulanmış istatistiki teknikleri yorumlayabilecek ve böylelikle hukuk kuralının ereğine ulaşır ulaşmadığı hakkında kolaylıkla bir fikre ulaşacaklardır.

Hukuku bilim haline getirmek için hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulacak derslerden bir diğeri, kanımca mantık olmalıdır. Karayalçın'ın belirttiği gibi hukuk normlarını olaya uygulamak bir mantık işlemidir. Doğru düşünme ve yanlış doğrudan ayırma bilimi olan mantık; şekli ve uygulamalı mantık olarak ikiye ayrılır. Şekli mantık (formal logic) şekil bakımından doğru düşünme ilkelerini gösterir. Şekli mantık, doğru düşünme kurallarını verirken yanlış sonuca götüren düşünme şekillerini de inceler; böylelikle doğru sonuca götüren mantık ile bilmeyerek iyi niyetle yanlış sonuca götüren bozuk mantığı (safsata-paralogisme) ve kötü niyetle, bilerek, yanlış sonuca götüren sofizmi (bilgicilik-sophisme) birbirlerinden ayırır. Yine düşünme kuralları bakımından bir başka deyişle sadece şekil açısından doğru olan sonuç konu açısından doğru olmayabilir. Ereğin niteliğine göre doğru yolları gösteren ilkeleri ise uygulamalı mantık inceler (Karayalçın, s. 72-74). Kanımca, hukuk fakültelerinin bilimsel hazırlık sınıfında okutulması gereken mantık dersinin amaca uygunluk açısından; şekli ve uygulamalı mantığı içerecek şekilde düzenlenmesi ve mantık dersinde öğrencilere mantıki doğruluğu sağlama yetisi kazandırılmasına büyük önem verilmesi gerekir.

Hukuku bilim haline getirmek için hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulacak derslerden bir başkası kanımca etik olmalıdır. Karayalçın'ın belirttiği üzere, hukuk bir takım değer ölçülerine dayalı olduğundan, hukukun etik özelliği bulunmaktadır. Yazara göre, ahlakda nasıl davranışlar iyi-kötü, ödev, şeref, fedakarlık gibi değer ölçülerine dayanıyorsa hukukta da normlar adalet-haklılık ölçüsüne dayanır. Hukuk normları ile hukuki sorunlar genel çözümlere bağlanır ve genel çözümle adalet sağlanmaya çalışılır. Hukuk normlarının olaya uygulanması işleminde mantıki doğruluk sağlandığı takdirde ve hukuk normu adil ise olayda adalet gerçekleşmiş olur. Ancak kimi durumlarda sadece mantıki doğruluğun sağlanması yeterli değildir, olayın özelliklerinin göz önüne alınarak hakkaniyetin de sağlanması gerekir. Bu çerçevede hukuk alanında iki doğruluğun sağlanması gerekmektedir. Bunlar; mantıki ve etik doğruluklardır. Mantıki ve etik doğruluğun sadece normların olaya uygulanmasında değil, normların hazırlanması aşamasında da dikkate alınması gerekir. Hukukçu, hukuk normunu olaya uygularken mantık kurallarını uygular. Hukukçu olmak için her şeyden önce mantık kurallarını doğru uygulayarak mantık hatası yapmamak gerekir. Ancak, sadece mantık hatasının yapılmaması yeterli değildir. Hukukçu hem mantıki doğruluğu, hem de etik doğruluğu sağlayabildiği vakit görevini yerine getirmiş sayılır (Karayalçın, s. 74, 75).

Hafızoğulları'na göre, hukuk düzeni; birlikte yaşama, birlikte yapma olgusundan doğan insani ilişkileri düzenleme, çıkar çatışmasını çözme, irade uyuşmazlıklarını giderme, zorunlu olarak bunlar üzerine belirli davranış kuralları oluşturmak demektir ve çatışan çıkarlar, uyuşmazlık halindeki iradeler üzerine belirli değerler esas olmak üzere davranış kuralları oluşturma, bir başka deyişle birlikte yaşama, birlikte yapma olgusundan doğan insani ilişkileri düzenleme faaliyeti etik-siyasi bir faaliyettir. Bir şeyi değerlendirmek, o şey üzerinde bir değer hükmü vermektir. Bu açıdan etik-siyasi bir faaliyetle; bir başka deyişle, bir değerlendirme faaliyetiyle ortaya çıkan davranış kuralları, belirli bir toplumsal gerçeklik üzerine bir değer hükmüdürler. Bu durum, hukuk düzeninin *"bir değer hükümleri bütününü"* olması demektir. Ancak bu hükümler, içeriklerinin bir gereği olarak olanın değil, olması gerekenin bir ifadesidirler (Geniş bilgi için bkz., Hafızoğulları, s. 25-27). Diğer yandan, hukuk normunun en önemli karakteristik özelliği emredici olmasıdır. Emri olması ve değerlendirme yapması paranın yazı tura kısmı gibi birbirinden ayrılması olanaksızdır. Bir başka deyişle, ne emretmeden

değerlendirme, ne de değerlendirme yapmadan emretmek olanaklıdır (Hafızoğulları, s. 324-325).

Bilimde değerler konusunda iki farklı düşünce bulunmaktadır. Bunlardan ilki; bilimin değerleri dikkate almadığı için eksik olduğu fikrini savunur. İkinci görüş ise bilimin amacının bilgi olduğunu; birçok nedenlerden dolayı değerın rasyonel olarak belirlenemeyeceğini ve bu yüzden değerın, bilimin alanı dışında olduğu görüşünü savunur. Kuram ve uygulamada hukuk bilimi açısından değerın yerinin ne olacağı konusunda yazarlar arasında bir uzlaşa bulunmamaktadır. Bir kısım yazarlar hukuk bilimi açısından etiğin hukuki konulardan ayrılmasının olanaksız olduğunu savunmakta ve çalışmalarında hukuki konular ile değeri bir arada ele almaktadır. Buna karşın bir kısım yazarlar ise değeri, hukuki konulardan ayırmakta ve onu dikkate almaksızın sadece hukuki konularda çalışma yürütölmesini savunmaktadır (Cairns, s. 139).

Cairns; bir hukuk sistemini tanımlanırken mutlaka iki unsurun bir arada dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu unsurlar; etik ve davranışsal unsurlardır. Yazara göre davranış bir değeri ölçüsü olabilir ancak etik unsuru dikkate alınarak koyutlar, normatif olarak hukuk bilimine sokulamazsa, o hukuk sisteminin tam olarak tanımlanması olanaklı değildir (Cairns, s. 143).

Biz de etik unsurunun hukuk biliminden ayrılmazlığını kabul etmekte ve etik dersinin hukuk fakültelerinde okutulmasını mutlak bir gereksinim olarak görmekteyiz. Hukuk fakültelerinin bilimsel hazırlık sınıfında okutulması gereken etik dersi; amaca uygunluk açısından; öğrencilere etik doğruluğu sağlama yetisini kazandıracak; bir başka deyişle, öğrencilere hukuk metodolojisi bilgisini kazandıracak nitelikte olmalıdır. Diğer yandan, hukuk normları her şeyden önce bir değeri yargısına dayalı olduğundan, bu açıdan da hukuk fakültelerinde etik konusuna özel bir önem verilmesi açık bir gerekliliktir.

Hukuku bilim kılabilmek için alınması gereken bir başka önlem; hukuk fakültelerinin hazırlık sınıfına sosyoloji dersinin konulmasıdır. Sosyal bilimler; insan toplumunun değışik yönlerini incelediğinden ve sosyoloji de kendisine insan davranışını konu edindiğinden bir bilimdir. Bilim; sistematik gözlem yoluyla elde edilen bilgi kümesidir. Diğer bilim disiplinlerinin olduğu gibi sosyoloji; olguları (insan davranışlarını) daha iyi anlayabilmek için girişilen organize ve sistematik çabalardır.

Bir başka deyişle; sosyoloji; toplumun, insan davranış ve tutumu üzerine etkisini ve insanların topluma nasıl şekil verdiğini inceler. İnsanlar sosyal bir hayvan olarak kabul edildiğinden sosyologlar insanların diğer insanlarla sosyal ilişkilerini inceler. Sosyologlar; herkesin bildiği bir şeyi “*olgu*” olarak kabul etmez. Bunun yerine her bir bilgi parçasını test eder ve kayıt altına alarak diğer verilerle karşılaştırır ve analiz eder. Sosyoloji; sosyal çevreyi anlayabilmek ve açıklayabilmek için bilimsel çalışma yöntemini kullanır. Günlük yaşamın değişik yönleriyle uğraştığı için zaman zaman sosyolojinin bulguları ortak kabul görmüş çeşitli hususları yansıtır. Söz konusu bulgular ortak kabul görmüş hususları yansıtsa bile araştırmacılar tarafından test edilmesi gerekir (Schaefer ve Lamn, s. 7-9). Bu açıklamalar hukuku bilim haline koyabilmek için sosyolojinin ne kadar yaşamsal bir önem taşıdığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, önemi bu kadar büyük olan sosyolojinin sadece hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulması yeterli değildir. Hukuk fakültelerinin ileriki sınıflarında hukuk sosyolojisi dersi de konulmalıdır. Hukuk sosyolojisi dersinin hukuk fakültelerinde okutulmasına birçok yönlerden gereksinim bulunmaktadır. Bunlar; a) yaşam ile hukuk arasındaki uyumsuzluk durumlarının açıklanmasına olan gereksinim b) hukuk kurallarına uyulmuyorsa bunun nedenlerinin ortaya konulması gereksinimi c) kanun koyucuyu kural koymaya, değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya iten nedenlerin bilinmesine olan gereksinim d) mahkeme kararlarını bir sosyal olgu olarak ele alıp incelemek ve mahkeme kararlarının fiili sonuçlarının neler olacağının, bu sonuçların hukukun yöneldiği ereğe uygun olup olmadığını incelemeye duyulan gereksinim e) toplumu yönlendirme ve sorunlarını çözmede hukukun etkin bir araç olarak kullanılmasına duyulan gereksinim f) Dogmatik hukuk veya örf-adet dışında “*kendiliğinden doğan*” hukuku inceleme gereksinimi g) Cumhuriyetle birlikte girilen hukuk devriminin neden ve nasıl yapıldığını, toplumsal yaşamın hangi yönleri üzerinde ne boyutlu etkili ya da etkisiz olduğunu açıklamaya duyulan gereksinim h) hukukun her zaman toplumsal yapı ya da değişimleri izlemek zorunda olmadığı, toplumsal değişme ve gelişmeyi harekete geçirici bir araç olarak bilinçli ve ussal olarak nasıl kullanılması gerektiğinin en iyi sosyolojik araştırmalar ile ortaya konulabilmesi i) kanun yapma tekniği hakkında kanun koyucuyu ikaz etmeye duyulan gereksinim i) hukukun etkinliğini, meşruiyetini açıklayacak sosyal olgular, sosyal

olgularla hukuk arasındaki etkileşimin bilinmesi, hukuk hakkındaki toplumsal değer yargılarının objektif bilgisine sahip olarak hukukun her yönüyle tanınmasına olan gereksinimdir (Bu konularda fazla bilgi için bkz., Gürkan, s. 37- 42). Sayılan bu hususları kendisine konu yapmış bulunan hukuk sosyolojisi, Türkiye açısından yaşamsal bir öneme sahiptir.

Diğer yandan; genel sosyoloji ile hukuk sosyolojisi arasında ayrılmaz bir bütünlük ilişkisi de bulunmaktadır. Can'ın isabetli olarak belirttiği üzere, her ne kadar hukuk sosyolojisi özgün bir adla ortaya çıksa da genel sosyolojinin bir dalıdır ve araştırma yöntemi açısından genel sosyolojinin kullandığı yöntemleri kullanır. Hukuk sosyolojisi ile genel sosyoloji arasındaki tek fark; öncekinin kendisine konu olarak hukuksal görünümlü olguları seçmesidir. Sosyoloji bilimi açısından hukuk bir sosyal olgudur ve bu olgu henüz hukuk kuralı haline gelmeden önce de bireyin iradesi üzerinde etkili olabilmektedir. Bu açıdan hukuk kurallarının sosyo-moral ya da psiko-sosyal kökenlerinin gelişme ve değişme koşullarının, diğer unsurlarla örneğin gelenekle olan karşılıklı bağımlılık durumlarının araştırılması, olguların hukuksal görünümünün somut yansımalarıdır. Bu tür hukuksal görünümünün tam olarak kavranması, bir başka deyişle dogmatik hukukun betimleyicilik sınırlarının ötesine geçebilen ve nedensellik ilişkilerini öne alarak “*açıklayıcılık*” görevini üstlenen bir bilim dalı olarak hukuk sosyolojisine duyulan gereksinim oldukça büyüktür (Fazla bilgi için bkz., Can, s. 1- 14).

Hukuku bilim haline getirebilmek için hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulacak derslerden bir başkası kanımca matematik olmalıdır. Matematik sadece hukuk açısından önem taşımakla kalmakta, bunun yanında mantık, ekonomi ve istatistik bilimleri açısından da önem taşımaktadır. Karayalçın'ın belirttiği gibi günümüzde matematik mantığı ortaya çıkmış ve mantıkla ilgili konu ve görüşler matematikteki sembollerle ifade edilmiştir. Yine olay ve görüşlerin matematik semboller kullanılarak açıklanmasının sağladığı berraklık, yalınlık ve kısalık nedenleriyle ekonomide de yoğun bir şekilde matematik kullanılmaktadır. Hukuk olaylarını ekonomi yardımıyla açıklamaya çalışan “*hukukun ekonomik tahlili*” görüşü yanında matematik (sembolik) mantığını hukuk alanında da uygulamaya çalışan yeni bir görüş olan matematik hukuku görüşü gelişmektedir (Karayalçın, s. 74). Diğer yandan, istatistiği hukuka etkin bir şekilde uygulayabilmek için de, temel

matematik bilgisine sahip olmaya gereksinim bulunmaktadır. Temel matematik bilgisine sahip olunmadan istatistiğin en temel ilkelerini bile anlamak oldukça zordur.

Bilimsel hazırlık sınıfına matematik dersinin konulmasının çok çeşitli faydaları bulunmaktadır. Matematik kavram ve semboller hukuk alanında kullanılırsa; soyutlama yapmak ve tutarlı, sistematik düşünme gücünü geliştirmek olanaklı hale gelir. Gerçekte mantık-matematik-hukuk arasında sıkı bir bağlantı vardır ve güçlü hukukçular daha çok mantık ve matematik alanında başarılı olan kimselerdir (Karayalçın, s. 74).

Türkiye’de hukuku bilim haline getirmek için hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulacak derslerden bir diğeri, kanımca, psikoloji olmalıdır. Psikoloji; kişilik ve kişisel davranışları inceler (Schaefer ve Lamn, s. 8). Hukukun yaratılış sürecinde öncelikle bir takım davranış kalıpları ortaya çıkar. Psikoloji bilimi, bir insanın, ilk karşılaştığı bir durum karşısında nasıl davranacağını önceden kestirilemeyeceğini, fakat aynı kişinin aynı durumla tekrar tekrar karşılaşması halinde da-ima aynı davranışı tekrarladığını kabul etmektedir. Yine, birbirleriyle karşılıklı ilişki halinde bulunan insanların belirli durumlar karşısındaki davranışları benzerlik göstermekte, bu durum ise adetlerin doğumuna yol açmaktadır. Diğer yandan, kişilerin mensup oldukları grup, onların gözünde olumlu bir değeri ifade etmekte, kişiler farkına varmadan uydukları davranış biçimlerinin bu grup tarafından emredildiği kanısına sahip bulunmaktadır. Böylelikle yeni durumlar karşısında belirli bir davranış önce tekrarlanmakla kollektif alışkanlıklar haline gelmekte, toplulukça benimsenmeleri sonucunda da soyut normlar düzeyine yükselmektedir. Ne zaman belirli bir durum ya da uygulama sürgit biçimde yerleşirse, o çevrede, bu durumun, adalete uygun olduğu, mutlaka yapılması gerektiği yolunda bir fikir ortaya çıkmakta ve davranış kalıbından soyut norm düzeyine ulaşılmaktadır (Bu konularda geniş bilgi için bkz., Gürkan, s. 56, 57). Soyut norma dolayısıyla hukuka nasıl ulaşıldığını anlamak bakımından yaşamsal bir önem taşıyan psikolojiye değer vermek kaçınılmazdır. Diğer yandan, kanımca, psikoloji dersini tamamlamak üzere hukuk fakültelerinin ileri sınıflarında, adli psikoloji dersinin de zorunlu ders olarak okutulmasına gereksinim bulunmaktadır. Çünkü adli psikolojiyi öğrenmenin; suçluyu tanımak, ceza hukuku kurumlarının anlaşılmasını sağlamak, yargılama hatalarını önlemek ve suçlunun ıslahını sağlamak gibi çok önemli faydaları bulunmaktadır

(Bu konularda geniş bilgi için bkz., Erem, *Adalet Psikolojisi*, s. 1-4). Bu kadar önemli faydaları olan adalet psikoloji alanında derin bir bilgiye sahip olmanın temel şartı, kanımca, temel bir psikoloji bilgisine sahip olmaktır.

Hukuku bilim kılabilmek için kanımca, hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konulması gereken bir diğer ders; davranış bilimi derisi olmalıdır. Hafızoğulları'na göre hukukun amacı; toplumun varlığı şartlarının teminat altına alınması, ortak yaşamın zorunlu ve temel koşullarının sağlanmasıdır. Hukukun teminat altına alacağı ortak yaşam; birlikte yaşama ve birlikte yapmadır. Bu durum, insani varlıklar arasında sürgit bir şekilde insani ilişkiler doğurmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak, çeşitli insani ilişkiler, kişisel veya toplu olarak birbirleriyle karşı karşıya gelmekte, bunun gibi, o menfaatleri tatmine yönelen insani davranış ve iradeler karşılaşmakta ve çatışmaktadır. Bu yüzden toplumda birlikte yaşayan ve birlikte yapan sүйeler arasında "*çıkarcı çatışması*" ve "*irade uyumsuzlukları*" ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ortak yaşamın teminat altına alınabilmesi için uyumsuzlukların çözülmesi, bir başka deyişle, her bir sүйenin menfaat veya davranış özgürlüğünün diğerinin menfaat veya davranış özgürlüğüyle uyarlanması gerekir. Bundan ötürü hukuk, karşılıklı yaşam ilişkilerinde, çeşitli kişisel ve toplu sүйelerin çıkar ve iradeleri arasında bir düzen sağlama olarak ortaya çıkmaktadır (Bu konularda geniş bilgi için bkz., Hafızoğulları, s. 21-23).

Hukuk zorunlu olarak kişilerin iradesine yönelik bulunmakta ve onlardan belirli bir biçimde davranmayı istemektedir. İstemek bir şeyi buyurmak demektir. Bu açıdan hukuk, emirler ve yasaklar bütünü olup ifadesini davranış kurallarında bulmaktadır (Hafızoğulları, s. 320). Bu kadar önemi büyük olan davranış kurallarının ayrı bir ders olarak okutulması, kanımca, hukukun bilimselleştirilmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Hukuku bilim haline getirmek için bilimsel hazırlık sınıfına konulacak derslerden bir başkası, kanımca, felsefe olmalıdır. Geleneksel anlamda felsefe, varlığın en geniş ve genel sorunlarına yanıt bulma amacını taşımaktadır. Teorik felsefe çalışmaları, varlığın ve bilginin ilk ilkelerini incelemekte, insan bilgisinin sınırları, ruhi ve fiziki arasındaki ilgi, insan yaşamının amacı ve anlamı gibi en geniş sorunlara değinmekte ve ontoloji (varlık teorisi), metafizik (fizikötesi), epistemoloji (bilgi teorisi), mantık, psikoloji ve estetik gibi bölümlere ayrılmaktadır. Teorik felsefe çalışmaları, çağımızda çoğunlukla bilgi teorisi sorunlarına yönelme eğilimi göster-

mektedir (Güriz, *Hukuk Felsefesi*, s. 8). Kanımca, hukuk fakülteleri bilimsel hazırlık sınıfına konması gereken felsefe dersi, hukuk fakültelerinin ileriki sınıflarında okutulan hukuk felsefesi ile iyi bir şekilde bütünleşebilmesi için teorik felsefe dersi (ontoloji, metafizik ve epistemoloji bölümlerine ayrılmış) niteliğinde olmalıdır. Çünkü Del Vecchio'nun da belirttiği üzere, hukuk kavramını tanımlama amacını güden hukuk felsefesi, varlığın ve bilginin ilk ilkelerini araştıran teorik felsefeyle, özellikle epistemoloji (bilgi teorisi) ile ilişki kurmak zorundadır (Geniş bilgi için bkz., Güriz, *Hukuk Felsefesi*, s. 8 vd.). Kanımca, hukuku bütünsel açıdan inceleyen hukuk felsefesini öğrenmeden bir kişinin iyi bir hukukçu olması olanaklı değildir. Hukuk felsefesinde derin bir bilgiye sahip olmanın temel koşulu da, kuramsal bir felsefi bilgiye sahip olmaktır.

Holmes'in; geleceğin hukukçusunun iyi bir ekonomi bilgisine sahip olan kimse olduğu fikrinden hareket edilerek, ekonomi dersine özel bir önem verilmeli, kanımca, hukuk fakülteleri 1. sınıfında okutulan ekonomi dersi, hukuk fakültesi bilimsel hazırlık sınıfında alınmalıdır. Bilimsel hazırlık sınıfında okutulması gereken ekonomi dersi mikro ve makro ekonomi olmak üzere iki bölüm halinde okutulmalıdır. Bilindiği üzere mikro ekonomi; tüketici, firma ve faktör sahipleri gibi kişisel karar birimlerinin ekonomik davranışını ve serbest teşebbüs koşullarında, sektörel piyasaların işleyişini inceler. Buna karşın; makro ekonomi; toplam veya birleştirilmiş üretim, ulusal gelir, ulusal istihdam, tüketim ve yatırım seviyesi ve ekonominin bütünsel açıdan fiyat seviyesi gibi konularını inceler. Mikro ve makro ekonominin sunduğu analiz araçları oldukça faydalı ve önemlidir. Gerçekten de makro ekonomi sık sık bir ülkenin gündemini belirlemekte, mikro ekonomi ise günümüzün çok önemli ekonomik ve sosyal sorunlarını açıklamaya çalışmaktadır. Bu sorunlar; enerji fiyatlarının yüksekliği, gönenç programları, çevre kirliliği, kira bedeli sınırlaması, en az ücret, güvenlik düzenlemeleri, artan tıbbi hizmetler, tekellilik, suç ve ceza, sendikalar, ayrımcılık, vergilenme ve diğer birçok konu olabilmektedir (Salvatore, s. 8).

Diğer yandan, günümüzde ekonomik olarak gelişmiş çağcıl batı ülkeleri; bir hukuk normu (kanun, tüzük vb) oluştururken, "*Düzenleyici Etki Analizi*" (Regulatory Impact Analysis) yöntemini kullanmaya başlamışlardır. Çünkü bu ülkeler, bir hukuk normunun ne gibi ekonomik etkiler doğuracağını, hukuk normu konulmasının ekonomik olup olmayacağını veya hukuk normunun ekonomik düzende ne gibi değişiklikler yapacağını öneminin farkına varmışlar ve bunu da bahsedilen analiz

yöntemiyle incelemeye başlamışlardır. Bir hukukçunun ekonomi bilgisine sahip olmadan “Düzenleyici Etki Analizi”ni yapabilmesi ham bir hayaldir. Önemi oldukça büyük olan ekonomi bilimine, hukukçuların özel bir değer vermesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Hukuku bilim kılabilmek için hukuk fakülteleri hazırlık sınıfına son olarak (ancak önem açısından son değil) antropoloji dersi konulmalıdır. İnsanın ve insan gruplarının incelenmesi denilen antropoloji; çeşitli dallara ayrılmaktadır. Bunlardan kültürel antropoloji; bir grubun, toplumsal yapıların temeli olarak düşünülen ve kişilikle olan ilişkileri açısından ele alınan inançlarının ve kurumlarının incelenmesini konu alır. Kültürel antropolojiyle yakın ilişki içerisinde bulunan ve çoğu zaman kültürel antropoloji yerine kullanılan bir başka antropoloji dalı da toplumsal antropolojidir. Toplumsal antropoloji; bir grubun yapılarının incelenmesini ele alır (Antropoloji konusunda geniş bilgi için bkz., *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 2, s. 699, 700). Bilimsel hazırlık sınıfında okutulması gereken antropoloji dersinde, hukukla yakın ilişki içerisinde bulunan kültürel ve toplumsal antropoloji konularının incelenmesi, kanımca, hukuku bilim haline getirebilmek açısından büyük yararlar sağlayacaktır.

SONUÇ

Hukuk biliminin amacı; bütün durumlarda ortak öğeleri bulunan hukuksal davranışlar hakkında doğru önermelerde bulunmaktır. Hukuk önermelerde bulunurken onların mantıki bir sistem içerisinde sunulmasına dikkate eder. Bu açılardan hukuk bilimi; önermelerini gözlemlerden oluşturan çağcıl ekonomi, biyoloji ve fizikle aynı yöntemi takip eder. Buna karşın çağcıl matematik varsayımlarla hareket eder ve varsayımlarının doğru veya yanlış olduğuna bakmaksızın varsayımların tutarlı olmasını yeterli bulur. Matematikteki durum dışında çağcıl bilim, bir dereceye kadar en azından başlangıç varsayımlarının ampirik olarak geçerli olmasına büyük önem verir. Çağcıl bilim, ampirik verilere dayalı olarak başlangıç varsayımlarını yürürlüğe sokarken kaçınılmaz bir şekilde diyalektik yöntemi kullanır. Diyalektik yöntem sayesinde çağcıl bilim, alması olasıları göz önüne alabilir, uygunsuzlukları gözlemleyebilir, olası sonuçları kestirebilir ve üzerinde çalıştığı konuda yeni ilişkileri algılayabilir. Aynı zamanda diyalektik süreç gözlemlerle sürgit bir şekilde düzeltilir ve gözlemler de diyalektik süreç sayesinde sürekli bir şekilde arı hale getirilir (Cairns, s. 129).

Hukuk bilimi; sonul olarak hükmünü formüle ettiği zaman, söz konusu hükmün, bilimin bütün özelliklerini taşıdığı varsayılır. Bir başka deyişle hükmün, bir seri koyutlardan (postülasyonlardan) çıkarıldığı varsayılır. Bununla birlikte; koyutların, rasyonel bir insan tarafından tartışılmayacak ölçüde kendiliğinden doğru (self-evident) belit (aksiyom) olduğu söylenemez. Hukuki önermeleri temel olarak, üzerinde tartışmanın yapılması gerekli olan hipotez veya sayıltı (assumption) olarak adlandırabiliriz. Hiç bir bilim dalında hatta matematikte bile bütün sayıltılar sağlam bir zemin üzerine temellendirilemez. Matematikte geçerli sayıltılar kanıta gerek olmadan doğru olarak kabul edilir. Bunla birlikte bilimde, özellikle sosyal bilimlerde, koyut veya hipotezlerin geçerliliği nedensellik ilişkisiyle değil, veriler arasındaki ilişkilere bakılarak doğru olma olasılığıyla belirlenir. Hatta sosyal bilimlerde elde edilen sonuç; sonul (nihai) doğru olarak da kabul edilmez, sonucun sürgit bir şekilde değişebileceği kabul edilir. Bir başka deyişle, verilerin farklı olması durumunda farklı bir hipotez kurmanın gerekli olabileceği düşünülür. Herhangi bir bilim dalında bütün sayıltıları göstermek olanaklı olmasa da, üzerinde anlaşılan koyutlar, o alandaki tartışmayı sınırlandırır. Herhangi bir bilimsel araştırmada varsayımların sınırlandırılması evrensel bir yöntemdir. Bununla birlikte, varsayımların sınırlandırılması sonucu, araştırmadan yapılacak çıkarımların yeni bir bulguya yol açamayacağı iddiası doğru değildir. Bilimin tarihçesinin incelenmesinden; söz konusu iddianın aksine, birçok yeni bulgunun ortaya çıktığı görülmüştür (Cairns, s. 134).

Yukarıdaki açıklamalardan da kolaylıkla çıkarılacağı üzere Türkiye’de hukuk eğitimi hukuk bilimi niteliğini kazanamamıştır. Esasen Türkiye’deki hukuk eğitiminin bilim niteliğini kazanmaması değil, kazanması şaşırtıcıdır. Çünkü Türkiye’deki hukuk fakülteleri öğretim üyeleri basmakalıp ithal bilgilerle donanmış olup, bilgilerini Türkiye’deki sosyal olgular üzerine oturtamamıştır. Sosyal olgular üzerine oturmayan bir hukuk bilgisinin ise sağlam bir zemine sahip olamayacağı açıktır.

Türkiye’deki hukuk eğitiminde Wallace’nin dairesel bilim döngüsü işlememekte, bir başka deyişle, hukuk eğitiminde o da ithal olmak üzere sadece kuram ve hipotez aşamaları kullanılmaktadır. Hukuk fakülteleri öğretim elemanlarının basmakalıp, ithal kuram ve bilgilerle donatılmasının oldukça tehlikeli sonuçları bulunmaktadır. Çünkü öğretim elemanlarının sahip olduğu bilgi, alındığı ülke bakımından bile geçerliliğini yi-

tirebilmektedir. Hukuk bilimi; elde edilen bilginin statik değil, devingen olduğu esasını benimser. Yukarıda da anlatıldığı üzere insanoğlu sürgit bir şekilde yeniden yapılanma sürecinde bulunmakta dolayısıyla belirli bir dönemde doğru olarak kabul edilen bir bilgi, başka bir dönemde geçerliliğini yitirebilmektedir. Hukuk bilimi, statik olarak elde edilen ve sürgit bir şekilde gözden geçirilmeyen bilgiye pek fazla değer vermez. Alındığı ülke bakımından bile geçerliliğini yitirebilen bir hukuk bilgisinin, Türkiye’de açısından evleviyetle geçerliliğini yitirebilecektir.

Daha da vahim olan durum, Türkiye’deki hukuk fakültelerinde eğitim görevinin; bilim malzemesinin öğrencilere aktarılması olduğu düşüncesidir. Hirsch ve Çernis’in belirttiği üzere gerçek bir hukukçunun en önemli ayırıcı ve karakteristik özelliği; hukuki tarzda düşünme alışanlık ve yetisine sahip olmasıdır. Yine, Schwarz’ın sürgit bir şekilde tekrarladığı üzere hukuki düşünceye sahip olarak yetiştirilemeyen hukuk fakültesi öğrencileri, hiç bir zaman iyi bir hukukçu ve hukukun uygulayıcısı olamazlar. Hirsch ve Çernis’in isabetli olarak belirttikleri gibi hukukçun değeri, bilgi derecesi ile değil, bilgisini uygulama yeteneği ile ölçülür (Fazla bilgi için bkz., Hirsch ve Çernis, s. 1-4).

Hukuk alanında bilimsel çalışma iki türlü olur. Bunlardan ilki, sezgi veya ilham sonucu yeni ve doğru bir hukuki kuram kurulması ve hipotezlerin oluşturulması, bir başka deyişle, bir hukuk okulunun kurulmasıdır. Yeni bir hukuk okulu kurulması, olanaksız olmasa bile çok zordur. Çünkü çeşitli hukuk okulları (Faydacı Hukuk Okulu, Tarihçi Hukuk Okulu gibi) zaten kurulmuştur. Ortaya konan okullara ek ve farklı bir okul oluşturmak için dahi olmak gerekir. Ancak dahillik vasfını Tanrı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az kimselere nasip etmiştir. Bu açıdan yeni bir hukuk okulunun kurulması için bir dahinin ortaya çıkmasını beklemek gerekecektir ki, bunun olasılığı, sıfıra yakındır. İkinci tür bilimsel çalışma ise hipotez veya kuramların hukuksal olgulara uygulanması sonucu doğruluğunun test edilmesi (tümdengelim) veya hukuksal olguların incelenerek yeni hipotezlerin (tümevarım) ileri sürülmesidir. Çeşitli defalar anlatıldığı üzere Türkiye’deki hukuk fakültelerinde öğretilen hukuk bilgisi, hukuksal olgulara dayalı bulunmamakta, ithal kuram ve hipotezlerin öğrencilere aktarılması ile yetinilmektedir.

Türkiye’de öğretilen hukukun, hukuk bilimi niteliğine sahip olmaması yüzünden ülkemizde gerçek anlamda bir hukuk reformu ya-

pılamamaktadır. Son yıllarda bir takım ana kanunların (örneğin, Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu gibi) yürürlüğe sokulması da Türkiye’de gerçek anlamda bir hukuk reformunun yapıldığının göstergesi olamaz. Çünkü gerçek anlamda bir hukuk reformu; sosyal olgulara dayalı olarak hukuksal düzenlemelerin yapılmasını gerektirir. Halbuki Türkiye’de yapılan hukuksal düzenlemelerde genel olarak sosyal olgular dikkate alınmamakta, bir başka deyişle sosyal gereksinimlere göre düzenleme yapılmamakta, bir takım basmakalıp ilkelere göre düzenleme yapılmaktadır. Sosyal olgulara dayalı olarak yapılmayan dogmatik hukuki düzenlemelerin ise gerçek bir hukuk reformunu oluşturamayacağı açıktır. Bundan başka gerçek anlamda bir hukuk reformunun yapılabilmesi için sosyal olgulardaki değişimlerle koşut olarak hukuki düzenlemelerin de yapılması gerekir ki, dünyada ve Türkiye’de sosyal olgular baş döndürücü bir tarzda değişirken çok geç bir şekilde Türk Medeni Kanunu yaklaşık 75 yıl, Türk Ceza Kanunu ise yaklaşık seksen yıl sonra değiştirilmiş, değiştirilirken de sosyal olgular ya hiç dikkate alınmamış ya da gereği gibi dikkate alınmamıştır.

Türk hukuk sisteminin özellikle ana kanunların sosyal olay veya olguları dikkate almadığına sayısız örnek bulunabilir. Örneğin; 26.9.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 82. maddesinde kasten adam öldürme suçunun işlenmesi halinde kişiye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verileceği haller sayılırken; bu maddenin 1. fıkrasının (a) bendinde; “*tasarlayarak*” haline yer verilmektedir. Her ne kadar gerekçede açıklayıcı bir hüküm olmasa da, kanımca, yeni Türk Ceza Kanunu’nun bu bendinde ifade edilen “*tasarlayarak*” ibaresi ile yürürlükten kaldırılmış Türk Ceza Kanunu’nun 450. maddesinde ifade edilen “*taammüt*” kavramı somutlaştırılmıştır. Tasarlayarak adam öldürme suçlarında faile ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının verilmesinin gerekçesi olarak; suçun iyi hazırlanmış, iyi tertiplendiği ileri sürülür. Bu hazırlık ve tertip (pusu kurmak, suç mağdurunun hile ile öldürüleceği yere getirilmesi vb.) suçun sonuçlanmasını daha güvenli ve kesin bir hale getirir ve olay anında mağdurunun kendini koruma olanağını da ortadan kaldırmış veya etkisiz kılmış olur. İşte bu “*tasarlama*” cezanın artırılması için bir neden sayılmalıdır (Bu görüş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Erem ve Toroslu, s. 421). Suçun iyi tasarlanmış ve bu nedenle mağdurun kendisini koruma olanağının kaldırılmış veya azaltılmış olması, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilmesini haklı gösteren bir ölçü değildir. Erem ve Toroslu’nun isabetli olarak belirttiği üzere; ani olarak işlendiği halde mağdurun kendisini

koruma olanağını tamamen ortadan kaldıran cinayetlere rastlandığı gibi, tasarlayarak işlendiği halde mağdurun fiilen kendisini müdafaa olanağı bulunduğu olaylar da az değildir. Yazarlar; tasarlayarak adam öldürme suçunun daha ağır bir şekilde cezalandırılması yönündeki görüşlerin doğru olabilmesi için suç istatistiklerinde teşebbüs halinde kalmış tasarlayarak adam öldürme suçunun, diğer adam öldürme suçlarına kıyasla daha az bir yüzdelik dilime sahip olması gerektiğini, halbuki bunun aksini gösteren istatistiklere rastlanıldığını ifade etmektedirler. Yine, Yazarlar, iyi tertiplenmiş, iyi tasarlanmış her suç için daha ağır bir ceza vermek gerekirse haklı olarak neden örneğin dolandırıcılık suçunda “*tasarlanma*” halinin ağırlaştırıcı bir neden olarak dikkate alınmadığını ileri sürmektedirler (Erem ve Toroslu, s. 421). Kanımca, sosyal olgular dikkate alınmayarak konulan böyle bir hükümden dolayı yakın gelecekte uygulamada büyük sorunlarla karşılaşılabilir.

Ana kanunların hazırlanmasında sosyal olguların dikkate alınmamasına bir başka örnek, 22.11.2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’ndan verilecektir. Türk Medeni Kanunu’nun 386. maddesinde; konutların, tarıma veya sanayiye elverişli taşınmazların, eklentileriyle birlikte aile yurdu haline getirilebileceği ifade edilmekte ve 386 ncı maddeden başlayarak 395. maddeye kadar (395 dahil) aile yurduna yönelik hükümlere yer verilmektedir. Halbuki Türkiye’de aile yurdunun uygulaması bulunmamaktadır. Uygulaması bulunmayan aile yurdu kurumuna yer verilerek sosyal gerçekler ters yüz edilmiştir.

Türkiye’de hukukun bir bilim daha doğru deyişle sosyal bir bilim haline getirilememesinin bir başka acı sonucu; Türkiye’nin çağcıllaşması açısından bir kilometre taşı teşkil eden Türk Hukuk Devrimi’nin, özellikle kırsal kesim üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı kalmasıdır. Örneğin günümüzde bile Türkiye’nin birçok yerinde özellikle kırsal kesimde kız çocuklarına miras verilmemekte, birden çok kadınla evlilik ve sadece imam nikahı yaygın bulunmakta, bu fiili durumlar ise Türk Medeni Kanunu ve Türk Ceza Kanunu’nun getirdiği esaslara uygun düşmemektedir. Eğer Türkiye’de hukuk bilim haline getirilebilseydi, kız çocuklarına miras verilmemesi, çok kadınla evlilik ve imam nikahı olguları konusunda ampirik araştırmalar yapılır ve ampirik araştırmalar sonucu bulunacak sonuçları ortadan kaldırmak ve Türk Hukuk Devrimi’nin felsefesini tam anlamıyla yaşama yansıtmak üzere örneğin rızaya dayansa bile kız çocukların miras hakkını ortadan kaldıran miras taksim

sözleşmelerinin geçersiz kılınması, medeni nikahın kolaylaştırılması ve medeni nikah olmadan imam nikahı kıyanlar ve kıydıranlar için öngörülen cezaların etkinliğini sağlayacak hükümlerin konulması gerekirdi (Bu konuda geniş bilgi ve karşılaştırma için bkz., Gürkan, s. 73-75).

Hukuku bilim haline getirememenin bir başka acı sonucu; Türkiye'nin bir mevzuat kirlenmesi sorunuyla karşı karşıya kalmasıdır. Kanun koyucu kimi durumlarda sosyal olguları ya hiç ya da gereği gibi dikkate almayarak veya belirli bir konuda düzenleme yapılmasına gereksinim bulunup bulunmadığını incelemeden hemen yasa çıkartmak yoluna gitmekte, yasanın sosyal olgularla veya toplumda kendiliğinden oluşan hukukla (yaşayan hukukla) veya diğer hukuksal düzenlemelerle uyushup uyuşmadığını dikkate almamaktadır. Sosyal olgular veya toplumda yaşayan hukuk veya diğer düzenlemeler dikkate alınmadan çıkartılan yasaların uygulama yetisinin olmadığı, sadece mevzuat hacminin kabarmasına yol açtığı ortadadır. Kimi durumlarda da kanun koyucu; normatif evrensel bir etik değer yerine kendi dünya, siyasi veya ideolojik düşüncesini mevzuat yaparak söz konusu düşüncesine hukuki bir kılıf giydirmeye çalışmaktadır ki, bu tutumun da, Türkiye'de ciltler dolusu mevzuat setiyle karşılaşılmasına yol açtığı açıktır.

Burada bir hususun belirtilmesi yerinde olacaktır. Bilimin en büyük düşmanı sayılan ideoloji; bulaşması durumunda hukuksal metinlerin oluşturulmasının yanı sıra yapılacak ampirik hukuksal çalışmalara da büyük zarar verir. Loevinger'in isabetli olarak belirttiği üzere, hukuksal olgular hakkında yapılacak her türlü çalışmada ideolojik düşünceden sıyrılmalıdır. Gerçekten de, yazara göre, bilim ve ideoloji birbiriyle kaçınılmaz bir şekilde uyuşmazlık içerisinde bulunmaktadır. İdeoloji belirli bir düşünceyi kabul ederek ondan sonuç çıkarır ve her türlü veri ile ikincil önermelerin çıkarılan sonucu desteklemesi için uğraşır. Buna karşın bilim, olaya bir soruyla başlar ve ileri sürdüğü tüm hipotezlerin kesin ve sonul olmamasını ister; topladığı verilerin, ileri sürdüğü hipotezi desteklemesi veya desteklememesine aldırmaksızın verileri nesnel bir şekilde toplar ve sonucu da topladığı verilerden çıkarır. İdeoloji inanca dayalıdır buna karşın bilim şüphecidir. İdeoloji ve bilim düşünsel ve felsefi açıdan birbirinin zıddıdır. İdeoloji, insanların faaliyetlerini kısıtladığı gibi bilimi de kısıtlar (bkz., Loevinger, s. 22).

Türkiye'de hukuku bilim haline getirmek için vakit kaybedilmeden çalışmalara başlanılmalıdır. Her ne kadar bu zamana kadar (en azından

2005-2006 öğretim yılında uygulamaya geçmese de, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) 2005 yılında bir ilke kararı olarak Türkiye'deki hukuk fakültelerinin beş yıla çıkartılmasını kabul etmiştir. Hukuk fakültele-
rinin beş yıla çıkarılacak olması olanağından da yararlanılarak, hukuk fakültelerinin ilk yılı bilimsel hazırlık sınıfı olarak kabul edilmeli ve söz konusu sınıfta hukuku bilimsel hale getirecek dersler verilmelidir. Daha somut bir deyişle, hukuk fakültesi öğrencilerine bilimsel hazırlık sınıfında; bilim yöntemi, mantık, felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, ekonomi, davranış bilimi, etik, istatistik ve matematik dersleri verilmeli, bilimsel hazırlık sınıfını geçemeyen öğrencilerin hukuk fakültesi 1. sınıfına geçmesine izin verilmemelidir. Bu yapılmazsa, hukukun bilimsel kılınamamasının acı sonuçlarını, Türk toplumunun sürgit bir şekilde hissetmeye devam edeceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Cairns, Huntingon, *The Theory of Legal Science*, The University of North Caroline Press, Chaper Hill-1941.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Interpress Basın ve Yayıncılık A. Ş. Milliyet, 1992.
- Can, Cahit, *Oluşum Süreci İçerisindeki Hukuk Sosyolojisi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1992.
- Dursun, H., *Suçun Ekonomik Modelleri*, DPT Yayınları, Ankara, 1997.
- Erem, Faruk, *Adalet Psikolojisi*, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından: 161, Ankara-1961.
- Erem, Faruk ve Toroslu, Nevzat, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Ders Kitabı*, Ankara, 1975.
- Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.
- Healey, F. Joseph, *Statistics A Tool For Social Research*, Third Edition, Wadsworth Inc. 1993.
- Hirsch, Ernest ve Çernis, Volf, *Pratik Hukukta Metot*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1997.
- Kaptan, Saim, *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Yöntemleri*, Ankara, 1993.
- Karayağcın, Yaşar, *Hukukda Öğretim Kaynaklar-Metod Problem Çözme*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara, 1994.

- Loevinger, Lee, *Jurimetrics: Science in Law*, Editör William A. Thomas, *Scientists in the Legal System Tolerated Meddlers or Essential Contributors*, Ann Arbor Science, 1974.
- Mendenhall, William - Wackerly D. - Dennis - Scheaffer, L. Richard, *Mathematical Statistics with Applications*, Fourth Edition, Duxbury Press, PWS-Kent Publishing Company, California, 1990.
- Neter, John - Wasserman, William Whitmore, G. A. *Applied Statistics*, Allyn and Bacon, 1978, USA.
- Salvatore, Dominick, *Microeconomics*, Harper Collins Publishers Inc., New York, 1991.
- Schaefer, T. Richard ve Lamn, P. Robert, *Sociology*, Fourth Edition, McGraw-Hill, Inc. 1992.
- Seyidoğlu, Halil, *Bilimsel Araştırma ve Yöntemi El Kitabı*, Güzem Yayınları: No: 10, Geliştirilmiş 6. Baskı, İstanbul, 1995.

DÜZELTME

Bu makalenin yazarı Hasan Dursun'un, *Dergi'mizin* 61. sayısının 374-421. sayfalarında yayımlanan "Adli Birimlerde Görülen Yolsuzluklar ve Alınması Gereken Karşı Önlemler" adlı makalenin kaynakçası, dizgi sırasında oluşan karışıklıktan dolayı yayımlanamamıştır. Bu sayıda sözü edilen makalenin kaynakçası yayımlanmaktadır. Özür dileriz.

KAYNAKÇA

- Abadinsky, Howard, *Organized Crime, Third Edition*, Nelson-Hall Inc. Chicago, 1991.
- Buscaglia, Edgardo, *An Economic and Jurimetric Analysis of Official Corruption in the Courts*, Vienna, 2001. <http://www.odccp.org:80/adhoc/crime/gpacpublications/cicp12.pdf>.
- Cressey, R. Donald, *Criminal Organization Its Elementary Forms*, Heinemann Educational Books (HEB), London-1972.
- Dursun, Hasan, *Suçun Ekonomik Modelleri*, DPT Yayınları, Ankara, 1997.
- Erem, Faruk, *Ceza Usulü Hukuku*, İkinci Baskı, AÜHF Yayınları No. 231, Ankara 1968.

Günday, Metin, *İdare Hukuku*, Yenilenmiş 5. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2002.

Jayawickrama, N - Pope, J. ve Stolpe, O., "Legal Provisions To Facilitate The Gathering of Evidence In Corruption Cases", *Easing The Burden of Proof. Forum on Crime and Society* adlı kitabın içinde yayımlanmıştır. Editör, Jan Van Dick ve Vincenzo Ruggiero, Volume 2 Number 1, December 2002, United Nations, New York 2002.

Kunter, Nurullah, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Dokuzuncu Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.

Langseth, Petter, "Strengthening Judicial Integrity and Capacity Through an Integrated Approach", *Forum on Crime and Society* adlı kitabın içinde yayımlanmıştır. Editör, Jan Van Dick ve Vincenzo Ruggiero, Volume 2 Number 1, December 2002, United Nations, New York 2002.

Ökçesiz, Hayrettin, *İstanbul Barosu Çevresi Adli Yargıda Yolsuzluk Araştırması*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999.

Passas, Nicos, "A Structural Analysis of Corruption: The Role of Criminogenic Asymetries", *Transnational Organized Crime*, Volume 4, Number 1. Spring 1998.

Sevimli, Zekeriya, *Ceza İnfaz Kurumlarında Güvenlik*, Ankara Açık Cezaevi, Ankara 2000.

Sinha, S. N. P. N., The Scenario for Whistleblowers in India. <http://www.adb.org/Documents/Books/Controlling-Corruption/chapter5.pdf> *Controlling Corruption in Asia and the Pacific* adlı kitabın içerisinde yayımlanmıştır. Asian Development Bank, 2004.

Tosun, Öztekin, "Yargılamanın Çabuklaştırılması ile Adaletin Bir An Önce Gerçekleştirilmesi İçin Çareler", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 58, S. 7, 8, 9, 1984.

Van Duyne, Petrus, "Combatting Corrupting: Acts and Attitudes", *Five Issues in European Criminal Justice* adlı kitabın içerisinde yayımlanmıştır. Editör, Matti Joutsen, Heun 1999.

Williams, Hubert, "Core Factors of Police Corruption Across The World", *Forum on Crime and Society* adlı kitabın içinde yayımlanmıştır. Editör, Jan Van Dick ve Vincenzo Ruggiero, Volume 2 Number 1, December 2002, United Nations, New York 2002.

Wroblewski, M. Henry - Hess, M. Karen, *Introduction to Law Enforcement and Criminal Justice. Third Edition*, West Publishing Company, 1990.

Uyar, Talih, "İcra Hukukunda Süreler" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl: 17, S. 55, Kasım-Aralık 2004.

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Genişletilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1992.

“... Cezaların İnfazının Kriminolojik Bir Çerçeve İncelenmesi”, *Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*. İzmir Barosu Yayını, Birinci Basım, Ekim 2000.

... *Organize Suça Genel Bir Bakış*, DPT Yayınları, Ankara, 2001.

“... Organize Suçun Temelleri ve Anılan Suçla Mücadelenin Özel Zorlukları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl 16, S. 49, Kasım-Aralık 2003.

“... Yargı Organlarının Yolsuzlukla Mücadelesi Sırasında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl 17, S. 55, Kasım-Aralık 2004.

“... Ekonomik Suçlar ve Türkiye’deki Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl 18, S. 58, Mayıs-Haziran 2005.

“... Kamu Görevlilerinin Etik Kuralları”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 75, Aralık 2003, S. 441.

“... Toplam Kalite Yönetimi (TKY) İlkeleri Çerçevesinde Türk Kamu Yönetimine Genel Bir Bakış”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 77, Mart 2005, S. 446.

ABONET REKLAMI -2-